

psykologi - meditasjon - kultur - samfunn

dyade

2/21

120 KR

ACEM

FORFATTERE OM LIVET

En egen form for håp

RVADDE 2 2021
FORFATTERE OM LIVET. EN EGEN FORM FOR HÅP

Årgang 53

Har vi din e-postadresse?

Verden forandrer seg. I tillegg til papirutgaven vil alle abonnenter fra nå av motta Dyade i digital utgave.

Digitalutgaven er søkbar, lett å ta med seg overalt og kommer gjerne litt før papirutgaven.

Send din e-postadresse til dyade@acem.no

INNHold | FORFATTERE OM LIVET - EN EGEN FORM FOR HÅP

2	Forfattere om livet - En egen form for håp <i>Leder</i>	30	Et livs muligheter <i>Ingrid Rentel</i>
4	En dikters kjærlighet og død i Hull <i>Askild Brækkan</i>	38	De vanskelige valgene <i>Carina Heimdal Waag</i>
14	Om motståndets enkle handling <i>Monika Wirkkala</i>	46	Om arbeidet med <i>Fugleguten</i> <i>Rune Belsvik</i>
22	Et helt liv - Utfordring og forsoning under alpehimmelen <i>Folke Gravklev</i>	54	Bedre enn vårt rykte? <i>Dag Jenssen</i>

DYADE 2 2021 ÅRGANG 53

Redaktør av dette nummer|Dag Jenssen|Redaksjon|Turid Suzanne Berg-Nielsen Svend Davanger Eirik Jensen Christopher Grøndahl Dag Jenssen Halvor Eifring Vilde Haakensen Redaksjonsekretærer|Per Tonstad Sissel Roede Tonstad Grafisk form|Pollyanna von Knorring Foto forside|Martin Winkler Unsplash Korrektur|Gunnhild Reistad Administrasjon|Acem sekretariat Redaksjonsråd|Ole Gjems-Onstad Carl Henrik Grøndahl Torbjørn Hobbøl Are Holen Adresser|Postboks 2559 Solli, 0202 Oslo, Huitfeldtsgt. 49, 0253 Oslo Telefon|23 11 87 00 Bankgiro|6026 05 04048 Epost|dyade@acem.no Hjemmeside|dyade.no Trykk|Flisa Trykkeri Utkommer|4 ganger i året Abonnement for året 2021|kr 400 Løssalg|kr 120 ISSN|0332-5724 (trykt utgave) 0807-2736 (digital utgave) ISBN|978-82-91405-70-4

Leder

Forfattere om livet

En egen form for håp

Denne utgaven av Dyade er viet litteratur – mest romankunst, men med innslag av poesi, biografi og historie. Fra et meditativt ståsted er det først og fremst litteraturens eksistensielle innhold som er interessant; dens utforskning av formende valg og ikke minst menneskets holdning i møte med realiteter det er kastet inn i.

Dette er allmennmenneskelige tema som også meditasjon åpner for. Meditasjon kan gjøre materiale fra livshistorien tilgjengelig for bevisstheten. Den er et laboratorium for å utforske hvordan vi handler i møte med vår spontane væremåte, våre ressurser og begrensninger, og i næste omgang, med verden der ute.

Som bidragene i dette Dyade viser, undersøker forfattere noe av det samme. Hva gjør enkeltmennesket stilt overfor diktaturet? Hva gjør det når livshistorien ytre sett er en serie ulykker? Er det også da mulig å bli forsonet og være takknemlig overfor livet? Og hvordan forholder mennesket seg til en problematisk oppvekst der foreldrenes skarpe konflikt har satt spor i egen psyke? Og dersom en trykkende tradisjon foreskriver hvordan livet skal være, bryter mennesket da ut, eller finner det en akseptabel middelvei? Ligger friheten i bruddet eller, igjen, i forsoningen?

Bøkene vi ser på, handler om blant annet håp, men en særegen form for håp. Håp finner vi som kjent i religionens tanke om et liv etter døden. Håp kan vi også finne i ideen om at det personlige livets mål skal oppfylles, eller at samfunnet skal bli slik at våre ønsker kan realiseres. Verdt å jobbe for, uten tvil. Men håp kan også rette seg mot at mennesket er i stand til å være i det som er, forholde seg til det og handle så konstruktivt som forholdene tillater. Denne siste formen for håp er i slekt med en del former for meditasjon, den er ikke like avhengig av de ytre betingelsene, men har mer å gjøre med personlig forankring. Det er mest den du møter i dette Dyade.

God lesning,

Dag Jenssen
redaktør

En dikters kjærlighet og død i Hull

Philip Larkin (1922-1985) regnes som en av Englands fremste poeter det siste århundret. Hans produksjon består i hovedsak av fire sparsomme diktsamlinger fra årene 1945-1974, til sammen litt over hundre sider.

Foto: British Library

Diktene hans «kan gi trøst og glede selv til folk som er skeptiske til poesi», ifølge en kommentator. Det er som om sinnet ditt har ventet på akkurat disse linjene, er en annen treffende karakteristikk. Diktene er hverdagslig direkte, men rytmiske; foruroligende, men med en løftende virkning på leseren.

Larkin ble kalt «England's *other* Poet Laureate». Siden 1600-tallet har britene tildelt diktere av nasjonal betydning denne ærestittelen, som vi kan oversette med «laurbærkranset poet». Den gis til én om gangen og på livstid. Larkin ble tilbudt tittelen da den ble ledig i 1984, men avslo.

Som engelskstudent skulle man lese en del klassiske dikt. Det var mange av dem som ikke traff. Dette, derimot, traff.

They fuck you up, your mum and dad.
They may not mean to, but they do.
They fill you with the faults they had
And add some extra, just for you.

Det var den direkte stilen. Den sinte, tidvis brutale stemmen som skjærer gjennom. Men også dypt medfølende. Og alltid like skarpt observerende.

Stemmen tilhører den engelske dikteren Philip Larkin, et langt på vei ubeskrevet blad for norske lesere. Til tross for en liten produksjon og et anonymt liv i en avkrok av Storbritannia, er han en av de sentrale litterære skikkelsene i England.

Det faktum at Larkin er så lite kjent utenfor den engelske språkkrets, blir mer forståelig når man skjønner hvor aktivt Larkin skydde alt som kunne gitt ham blest og omtale; det lille han skrev, står der kun i kraft av hva det er.

Andrew Motion, professor i litteratur og god venn av Larkin gjennom mange år, har skrevet biografien *Philip Larkin: A Writer's Life* fra 1993, som vi lener oss mot i denne artikkelen.

SKAM

Philip Larkin ble født i Coventry i 1922 som yngste barnet til Eva og Sydney Larkin. Han var et sjenert barn som stammet og hadde dessuten dårlig syn. I huset til familien Larkin kom det sjelden besøk, og de av Larkins barndomsvenner som dristet seg inn, beskriver en dyster og kald stemning.

Begge foreldrene ble oppfattet som intelligente. Moren, som var hjelpeløst hjemmевærende, omtales som svært nervøs, mens faren karakteriseres som en svært dominant

mann som fra enkle kår hadde jobbet seg opp til en prominent stilling som *City Treasurer*, byens øverste økonomiske ansvarlige.

Larkin sier om sin far at han var streng og kald, at han ignorerte sin hustru og behandlet sin datter som en uverdigg. Han var mildere mot sønnen, og gradvis fikk Philip respekt for ham til tross for de store faderlige manglene. Det kalde og uforsonlige samlivet mellom Eva og Sydney kan forklare noen av kontrastene i Larkins sinn. Da Philip i unge år skal ha betrodd seg til sin far om skammen han alltid følte på, svarte Sydney avvisende: «Du vet ingenting om skam».

I diktet *Annus Mirabilis* (Det vidunderlige året) ligger skam og lukkethet der som premiss:

Sexual intercourse began
In nineteen sixty-three
(Which was rather late for me) –
Between the end of the *Chatterley* ban
And the Beatles' first LP.

Lady Chatterley's Lover var D. H. Lawrence' beryktete erotiske roman fra 1928, forbudt i England fram til 1960. Den voksne jeg-stemmen misunner de unge deres lettsindighet, for ham selv er det annerledes:

Up till then there'd only been
A sort of bargaining,
A wrangle for a ring,
A shame that started at sixteen
And spread to everything.

Det er, ikke uventet, et nøye samsvar mellom dette og Larkins egne følelser: Sjenansen

han hadde følt på fra tidlige år, og som spredte seg til alt. Nå er alt endret, men, sukker han i parentes:

(Though just too late for me)

TIDLIG MØTE MED BØKER

Faren Sydney var svært opptatt av litteratur og holdt et rikholdig bibliotek, noe Philip tidlig satte umåtelig pris på. Det var aldri snakk om prisen om det var en ny bok eller ti til samlingen. Sydneys litterære smak påvirket Philip stadig mer, og forfatterne fra hjemmet ble med Philip resten av livet. Dermed kan det se ut til at mye av Larkins fremtidige liv ligger i denne boksamlingen, både hans fascinasjon for tekst og hans dragning mot bibliotek. I tillegg arvet han sin fars organisatoriske talent.

Philip var sint på faren for den nedlatende måten han behandlet sin kone på. Samtidig følte Philip selv en irritasjon mot moren for hennes klagende og uselvstendige vesen.

Andrew Motion mener Larkin hadde sin mors trekk, ikke minst kom de til uttrykk i hans omgang med kvinner. Som vi skal se, ble han stående i en spenning mellom tre kvinner i store deler av livet.

KRITISK TIL MODERNE UTTRYKK

På grunn av dårlig syn, slapp han militærtjeneste og kunne dra for å studere litteratur ved Oxford i 1940. Der dyrket han og vennene en interesse for jazz og litteratur. Som litteraturen ble jazzen en livslang interesse. I årene 1961-71 var han jazzkritiker for storavisen *The Daily Telegraph*. «Jeg kan leve en uke uten poesi, men ikke en dag uten jazz», sa han.

Larkin foretrakk jazzen fra perioden forut for John Coltrane, Charlie Parker og Miles Davies. Han beskrev deres modernistiske bebop-jazz som «ikke musikk av lykkelige mennesker». Hva han mislikte ved modernistisk jazz, var det samme som han mislikte med samtidens diktning: «for smart» og «stygt med vilje». Han følte

moderne diktning hadde fremmedgjort den vanlige leser ved en akademisering som trengte professoral forklaring. Larkin foretrakk det likefremme og melodiose i diktning, og det samme mente han burde gjelde for jazz.

BIBLIOTEKET I HULL

I 1955 søkte Larkin stillingen som sjefsbibliotekar ved universitetsbiblioteket i Hull – en stilling han var sikker på at han ikke ville få. Lederen for ansettelseskomiteen var imidlertid imponert over Larkins veltalenhet og syntes han var «den hyggeligste av kandidatene». Dessuten imponerte uttalelsen fra en av referansene: «Han har evnen til å vurdere problemene, komme til en slutning og deretter raskt handle på den, noe som ikke er en altfor utbredt evne blant akademiske administratorer.» En annen i ansettelseskomiteen skriver:

... en høy, sky og alvorlig utseende mann med tykke brilleglass og som stammer litt. Men alt dette var liksom uvesentlig så snart han begynte å forklare seg om sitt arbeid i Belfast [hvor Larkin jobbet da han søkte]. Det var en stille autoritet når han beskrev, paradoksalt nok, hvordan han lånte ut bøker. Man kunne knapt tenkt seg et mindre spennende tema når en skal imponere en ansettelseskomite, men han gjorde det intenst spennende.

Dette er en beskrivelse av Larkins diktning; han får det hverdagslige til å funkle.

Larkin utmerket seg i den nye administrative posisjonen, hvor han måtte balansere det mellommenneskelige med å overse byggingen av et helt nytt universitetsbibliotek. Han motiverte stadig sine ansatte med en kombinasjon av effektivitet, høye krav, humor og medfølelse. Selv hans rengjøringshjelp to ganger i uken gjennom mange år, omtalte ham som en humoristisk mann og en hyggelig arbeidsgiver.

BYENS OVERRASKELSER

Larkin fant seg raskt til rette i Hull, en by akkurat så på siden av ting som navnet kan tilsi for en norsk leser. Han beskriver selve byen som «en forferdelig søppelplass som lukter fisk», «på kanten av ting ... på veien til ingensteds». Perfekt for en særing som ham, altså.

Diktet *Here* er likevel en makeløs poetisk beskrivelse av byen, «the surprise of a large town»:

Here domes and statues, spires and cranes
cluster
Beside grain-scattered streets, barge-crowded
[fylt av lektere] water,
And residents from raw estates, brought
down
The dead straight miles by stealing flat-faced
trolleys
Push through plate-glass swing doors to their
desires –
Cheap suits, red kitchen-ware, sharp shoes,
iced lollies [slikkepinner],
Electric mixers, toasters, washers, driers –

Kirkespir og domer, industriavfall, majestetiske statuer, brødristere, billige dresser. En salig blanding, og ingenting er for smått eller for stygt for det poetiske blikk.

Byggingen av det nye biblioteket var en formidabel oppgave. Larkin ble kreditert for å være konkret og løsningsorientert heller enn abstrakt og teoretiserende. Han hadde et «ekstraordinært talent for organisering», var «prinsipielt fleksibel» og suveren på å skape uformelle bånd etter møtene, som en i byggekomiteen beskrev det.

EN DIKTER TRER FRAM

I 1955 kom hans andre diktsamling ut. Den fikk svært gode anmeldelser og solgte godt, men gav ham likevel ikke noen lyst til å søke den litterære scene i London.

Til tross for at Larkin ikke ville være en offentlig person, prøvde han etter beste evne å forklare sitt prosjekt for sine lesere. I 1956 begynte han å skrive regelmessig om poesi for avisa *The Guardian* – ett av mange eksempler på hvordan han nådde ut i skriftlig form. Motion hevder likevel at Larkin brukte like mye energi på å holde verden på avstand som på å forklare seg for den.

Han hadde arvet en streng arbeidsetikk fra sin far, og hans stjerne funklet stadig sterkere på den litterære himmelen. Han fikk flere generøse tilbud, blant annet et professorat i poesi ved Oxforduniversitetet. Men han var overbevist om at han måtte ha en ordentlig jobb slik at han ikke endte opp som en karikatur av en forfatter som dasset rundt i slåbroken hele dagen. Her tenkte han antakeligvis riktig; han trengte de ytre kravene for ikke å falle permanent ned i sitt indre mørke. Første strofe av *Aubade*, som ble skrevet etter fylte femti, lyder:

I work all day, and get half-drunk at night.
Waking at four to soundless dark, I stare.
In time the curtain-edges will grow light.
Till then I see what's really always there:
Unresting death, a whole day nearer now ...

Som filosofen Nietzsche, stirrer han inn i det meningsløse. Men jobben kaller ham inn fra tungsinn. Diktet avsluttes med:

The sky is white as clay, with no sun.
Work has to be done.
Postmen like doctors go from house to house.

TREKANT-FORHOLD

Før han kom til Hull, hadde han innledet et forhold til Monica Jones, en skarp og rappkjefte litteraturforeleser. I Hull startet han så et forhold til den yngre bibliotekaren Maeve Brennan, som fikk frem romantikeren i ham. Men så lenge de ikke var gift, nektet den strengt katolske Bren-

nan Larkin å ta det siste steget opp i sengen hennes.

I 18 år pågikk trekant-forholdet, som slet på begge kvinnene, ikke minst Monica. På dikterisk vis, fortalte han Monica hva han følte for Maeve i diktet *Broadcast*: «I think of your face among all those faces, Beautiful and devout ...». Monica ble rasende og skrev mengder med sarkastiske og sinte brev til Larkin, før støvet la seg og en slags normalitet innfant seg. Omsider tok forholdet til Maeve slutt. Fra 1978 og frem til sin død i 1985 levde han med den første, Monica.

I diktet *Talking in Bed* reflekterer fortelleren over den paradoksale avstanden mellom de to i senga:

Talking in bed ought to be easiest,
Lying together there goes back so far,
An emblem of two people being honest.

Likevel klarer de ikke å være nær hverandre:

At this unique distance from isolation
It becomes still more difficult to find
Words at once true and kind,
Or not untrue and not unkind.

Hva var det som stoppet ham og kompliserte ting når det gjaldt kvinner? Kanskje var det frykten for å bli bundet. Eller for konflikter. Forholdet mellom hans mor og far fremstod som et skrekkeksempel på en ødeleggende relasjon. Til en venn sier han:

Jeg har både min mor og min far i meg, og det er årsaken til min passivitet. Det er fascinerende hvordan deres 30-årige kamp fortsetter i min søster og meg. I min søster er det far som vinner, jeg håper det er mor som vinner i meg.

Motion hevder Larkin brukte morsfiguren til å holde Monica og Maeve på avstand. At hun har vært en formidabel tilstedeværelse i ham, synes klart.

Monica mente han slet med et polarisert forhold til kvinner: Enten romantiserte han dem eller så var han fordømmende. Maeve sa det var hans motsetningsfulle personlighet hun falt for: medfølelse og syrlig, beskjeden og markant, makeløst intellekt som elsket det ordinære, eremitt og avhengig av nære venner, livende redd for å tale og en glimrende taler, intenst opptatt av cricket og jazz og fascinert av boksing og gregoriansk kirkesang.

VELFERDSSUBPOESI OG DET UENDELIGE BLÅ
Diktsamlingen *The Whitesun Weddings* kom ut i 1962 og delte kritikerne i to leire. Noen mente det Larkin skrev var *commonplace*, de andre mente han beskrev menneskets kompleksitet på en formfullendt måte og i et lett tilgjengelig språk.

I en samtale med dikteren Betjeman beskriver Larkin seg som «en miserabel type som skriver en slags velferdssubpoesi». Han føyer til en karakteristisk underdrivelse som gjør seg best på originalspråket: «Doing it well, perhaps.»

Med uttrykket velferdssubpoesi sikter Larkin trolig til at hans diktning er en møteplass for en grå, engelsk etterkrigsmaterie og en tidløs ånd. Han starter ofte med å beskrive det mistrøstige hverdagslivet. Men med ett zoomer han ut i en vidvinkel som omfatter mer enn bare der og da – bevegelsen er til og med gitt et navn: *the Larkin zoom*.

Av og til drister han seg også til å skyte en gylden pil av håp ut i det uendelige blå. *High Windows* begynner med en aldrende, grovkornet fortellerstemme som undrer seg over hvordan det hadde vært å være ung nå:

When I see a couple of kids
And guess he's fucking her and she's
Taking pills or wearing a diaphragm [pessar],
I know this is paradise
Everyone old has dreamed of all their lives—
Bonds [forpliktelser] and gestures pushed to
one side
Like an outdated combine harvester
[skurtresker],
And everyone young going down the long
slide
To happiness, endlessly

Fortellerstemmen spør seg hvordan det hadde vært å leve uten frykt og skam, før diktet raskt tar en helt annen retning i siste strofe når det zoomer ut og opp:

Rather than words comes the thoughts of high
windows:
The sun-comprehending glass,
And beyond it, the deep blue air, that shows
Nothing, and is nowhere, and is endless.

Biografen Motion ser en eskapisme her. Diktet starter med et raseri over det lettsinn Larkin aldri opplevde som ung, en frustrasjon over å ha to damer gående på gress uten å føle han kommer videre med noen av dem. Da blir det lettere å forsvinne ut i intet. For mange lesere derimot, har denne siste strofen noe lyst og håpefullt ved seg.

DET SOM BLIR IGJEN, ER KJÆRLIGHET
An Arundal Tomb reflekterer over et middelalder-gravsted utformet som to mennesker, et ektepar, som ligger ved siden av hverandre, hennes hånd i hans. Larkin balanserer her det ømme, nærmest sentimentale med det kyniske. Han finner et «hint of the absurd – The little dogs under their feet», og han påpeker at ekte-

Foto: Yale University

Foto: Art Lasovski – Unsplash

parets langvarige troskap i sten, deres «stone fidelity», var noe «They hardly meant». Men ved å ha ligget slik i hundrevis av år, har de bevist en nesten-sannhet for oss alle: Det som blir igjen etter oss, er kjærlighet.

... and to prove
Our almost-instinct almost true:
What will survive of us is love.

I en notatblokk har Larkin skriblet i marginen: «Kjærlighet er ikke sterkere enn døden bare fordi statuer holder hverandre i hånden i seks hundre år.» Det er den kyniske Larkin. I et senere intervju sier han imidlertid: «Jeg tror det som overlever oss, er kjærlighet, enten i den enkle biologiske betydning, eller rett og slett som det å respondere på livet, gjøre det lykkeligere, selv om det bare er for spøk.»

Det er som han ikke klarer å bestemme seg for om han skal gi seg hen eller ei. Det var hyggelig å møte Monica i helgene, men det var også nok. Samtidig skrev han lange, smertelige brev hvor han forsøkte forklare henne hvorfor det måtte bli sånn; hele 2000 av dem i løpet av deres samliv.

Motion, som jo også var Larkins venn, skriver at mens Larkin levde, trodde han at dikteren var besatt av døden. Men når han leser diktene

fortløpende, ser han en person med en intens dragning mot kjærlighet og samliv.

JEG GÅR TIL DET UUNNGÅELIGE

Å bli femti forsterket Larkins svartsyn. At en kjent biograf ville skrive hans liv og at BBC ville portrettere ham, var hyggelig, men for ham også et bevis på hans ufravikelige ferd inn i glemse-len. Han avsluttet sitt tiårige oppdrag som jazz-anmelder. Han satt tom og ensom på kveldene i ruinene av sitt liv. Slik følte han det i alle fall. Landet trengte en ny *Poet Laureate* – en laurbærkranset nasjonalskald. Han var lettet over at han slapp. Det passet seg ikke når han ikke lenger skrev dikt, mente han. Det er imidlertid ikke helt sant at han hadde lagt diktningen på hylla; et av hans beste – *Aubade* – skrev han i 1977, som 55-åring.

I *Sad Steps* ser en gammel mann ut av vinduet etter å ha bli vekket av blæra:

Groping back to bed after a piss
I part thick curtains, and am startled by
The rapid clouds, the moon`s cleanliness.

Mens diktere tradisjonelt ser på månen som en romantisk venn, ser den ensomme jeg-personen den her som «High and preposterous [latterlig]

and separate». Han skjelver litt av å kikke opp dit på den romantiske medaljongen. Månen

Is a reminder of the strength and pain
Of being young; that it can't come again,
But is for others undiminished somewhere.

Mens moren Eva ble en gammel dame og døde som 91-åring i 1977, døde Sydney lenge før, som 63-åring. De siste årene ble Eva stadig mer dement – «The whole hideous, inverted childhood» som Larkin kaller det i *The Old Fools*. I *Home is so Sad* beskriver han en tomhet. Det er som om hjemmet vil lokke tilbake den siste beboer, men mislykkes og står som en visen blomst:

Home is so sad. It stays as it was left,
Shaped to the comfort of the last to go
As if to win them back. Instead, bereft [fratatt]
Of anyone to please, it withers so ...

I *Money* blir oppsparte penger et bilde på et ubrukt liv. Og han erkjenner: «You can't put off being young until you retire». Nå er tiden gått, kveldssolen er her og alt er trist. Den grunnleggende følelsen er å ikke ha levd i tilstrekkelig grad:

I listen to money singing. It's like looking
down
From long french windows at a provincial
town,
The slums, the canal, the churches ornate and
mad
In the evening sun. It is intensely sad.

I mange år hadde Philip vært sikker på at han ikke ville bli eldre enn faren. Som 62-åring fikk han konstatert svulst i spiserøret. Han var overbevist om at hans tid var kommet, og ringte rundt til de nærmeste. Maeve husker samtalen meget godt. Deres forhold hadde kjølnet de siste årene. Hun var derfor overrasket over in-

tensiteten. Larkin var svært opprørt og ba henne tilgi ham og minnes de gode stundene de hadde hatt sammen.

Inngrepet avdekket fremskreden kreft. Rett etter operasjonen spurte han Monica hvor lenge hun trodde han hadde igjen. Seks måneder gjettet hun. «Å, ikke mer», sukket han. Hun fikk rett. Et halvår senere døde Philip Larkin. De siste dagene hadde han vært borte vekk i smertestillende. Mannen ville vært livende redd om han hadde vært våken, mente de nærmeste. Hans siste ord til sykesøsteren som holdt ham i hånda den natten var: «Jeg går til det uunngåelige».

Avisene var fulle av lovord om «den største samtidige poeten i vårt språk», han som «brydde seg mest om det vi alle bryr oss mest om».

Livet kollapset rundt Monica. Ingen utenfor deres indre krets hadde visst om deres samliv. Hun var selv syk. Enke uten tittel. Hun som alltid hadde ønsket at de skulle gifte seg. Hun som hadde vært hans beste kritiker og egget ham til å skrive den gang på 50-tallet da han hadde gitt seg selv opp. Nå druknet hun sorgene i alkohol. Man oppdaget knapt at hun ikke var i begravelsen. To måneder senere var det en stor minnegudstjeneste i Westminster Abbey. Da var Monica til stede og gikk først ned midtgangen. Det var på Valentinsdagen.

Foto: Gerd Altmann - Pixabay

Om motståndets enkla handling

Hans Fallada: *Ensam i Berlin*, Lind & Co, 2012. (*Jeder stirbt für sich allein*, 1947.)

Det tog Hans Fallada endast fyra veckor senhösten 1946 att skriva *Ensam i Berlin*. Någon månad senare var han död, tård av många års missbruk och fängelsevistelser. Han hade av Johannes R. Becher uppmuntrats att skriva om makarna Otto och Elise Hampel som avrättades i Plötzenseefängelset i april 1943. Johannes R. Becher, senare kulturminister i DDR, hade försett honom med processakter från Gestapos arkiv.

Fallada bodde i den sovjetkontrollerade delen av Tyskland och det fanns ett intresse av att lyfta fram motståndshandlingar som utförts av vanliga tyskar. Men Falladas manus fick en del kritik. Huvudpersonerna var medlemmar i nazistpartiets olika organisationer och det passade inte in i den önskade historieskrivningen. Manusets rensades därför från de inslagen, dock utan Falladas medverkan.

Först 2011 när ett av fem originalmanus återfanns kunde boken tryckas i sin ursprungliga form. Boken rönt då en ny och internationell framgång. Den filmatiserades med Emma Thompson och Brendan Gleeson i rollerna som paret Otto och Anna Quangel, som blev namnet på Hampels, (*Alone in Berlin*, 2016). Den kända italienska författaren Primo Levi ansåg *Ensam i Berlin* vara den bästa roman som skrivits om tyskt motstånd mot nazismen.

Ensam i Berlin är en berättelse om personligt mod, i en tid av krig och oro. Om att göra civilt motstånd, även om det realistiskt sett kanske är utan verkan. Om att försöka leva med värdigheten i behåll, även i en tid av samhälleligt och moraliskt sönderfall. Varje val, varje handling kan vara ett bidrag till förändring.

Hur överlever man förlusten av en son? Den ende sonen. Stupad. Omkommen i strid. Går det att föreställa sig det? Smärtan som gröper ur och ställer sig mellan dig och världen. Vardagen som ekar tom. Det som var meningen i livet är borta. Detta händer paret Otto och Anna Quangel i krigets Berlin 1940. Runt dem finns myllret av angivare och människor i olyckliga omständigheter, och en och annan "vanlig tysk". Trashankar, vanligt folk och brunskjortor. Högst upp i huset på Jablonskistrasse, där paret bor, lever den gamla och förmögna judinnan Rosenthal vars man försvunnit. Nedanför dem kammarrättsrådet Fromm och under honom den försupne Persicke med söner i SS och Hitlerjugend. Sönerna håller husets invånare i tystnad och skräck, och under uppsikt. I gårdshuset bor polisspionen Barkhausen med sin prostituerade fru och fem barn, och livnär sig på utpressning och småbrott. Det är 1940-talets Berlin i de enklare kvarteren.

BREVET

Det kommer ett brev till Quangels från försvarsmakten om att sonen Lill-Otto är död. Föräldrarna ska vara stolta, han gav sitt liv för "vårt fosterland". En hjälte. Hustrun Anna reagerar med ilska: Ska det trösta? De kan flyga och fara, Hitler och hans anhang. Vad gör de annat än ljuger och drar folk i fördärvet. Lill-Otto som inte ens ville ut i krig! Maken Otto tar beskedet med stoiskt lugn och utan yttre åthävor. Men i hans förtvivlan föds sakta en tanke om en mot-

ståndshandling. Planen är att han och hustrun Anna ska skriva brevkort och att han, Otto, ska lägga ut dem på ställen i staden där många passerar, i trapphus med läkarmottagningar och advokatkontor till exempel. Han ska vara sanningsbäraren mot förljugenheten. Brevkorten ska uppmärksammas, läsas, tas vidare, föda motståndet och se det växa. Regimen ska falla och kriget upphöra, det är tanken. Men det är förstas riskfyllt och kräver stor list och försiktighet. Fullt medvetna om att det kan kosta dem livet skrider de till verket. Det första brevkortet lyder: "Moder! Führern har mördat min son! Führern kommer att döda också dina söner!"

KRIGETS BERLIN

Allt sker i ett krigets Berlin som är ett virrvarr av människor som försöker överleva, men också ett Berlin som är ett väloljat maskineri av övervakare, rapportörer och tjallare som gör det mesta mot en ersättning. En strid ström av människor rör sig i hyreshusen. Öron lyssnar och rapporterar. Barnrika familjer, prostituerade, arbetare, småtjuvar, fattiga och bedragna befolkare de enkla kvarteren runt Jablonskistrasse. Den målande stadsbilden ger läsaren känslan av att följa med i en värld av upplösning. Allt är ställt på ända. De tidigare marginaliserade är de som nu övervakar, är brutala mot sina grannar, sprider skräck.

Maskineriet i statens kontrollapparat fungerar väl. Partirepresentanter, SS och Gestapo, betar sig som regel skändligt, korrupt och våldsamt,

medan de som till yrket är tjänstemän upprätthåller en slags legitimitet åt regimen. De följer i alla fall de regelverk och lagar som råder. Det är bara ibland som en glipa i systemet visar sig, ett kort ögonblick av ouppmärksamhet eller undfallenhet hos tjänstemän eller partiorganisation. Då kan även ett uns av vanlig vänlighet och förståelse förekomma. Tack vare det kan paret Quangel flera gånger slinka igenom "nätet", oupptäckta.

ENSAMMA OCH RÄDDA

Rädslan mellan människor för att bli rapporterade, falskeligen eller rätteligen, går som en röd tråd genom berättelsen. Vaksamheten är hela tiden förhärskande. Även brevkorten, som Otto Quangel lägger ut, gör den som hittar dem rädd för sitt liv. Att göra sig av med kortet så fort som möjligt är den naturliga och spontana reaktionen. Rädslan för att bli häktad, ställd till svars, dömd, avrättad – även om du är oskyldig – gör att korten inte får avsedd verkan. De får inte motståndet att samlas och växa, folk att agera, att sätta sig upp emot och protestera mot övergrepp som sker runt omkring dem. Det är egentligen en naiv förhoppning som springer ur förtvivlan snarare än en realistisk föreställning.

Paret Quangel är enkla människor, de har tagit hand om sitt. De är inte politiskt aktiva, även om de tillhör kvinnoförbundet och arbetsfronten (DAF). Det handlar alltså inte om ett organiserat motstånd, snarare om tomteblöss. Quangels vet inget om andras eventuella motstånd utan agerar isolerat. De är ensamma och förtvivlade, och sorgen driver dem att yttra sig emot det som åsamkat dem smärtan och förlusten. Men det är en golgata-vandring mot en obeveklig död. Den vandrar främst Otto, men även Anna, utan större tvekan.

KOMMISSARIE ESCHERICH

Det finns bara en som kommer att ta intryck av Quangels, en garvad och erfaren kriminalkommissarie och tjänsteman. Escherich föraktar

Foto: Parker Coffman - Unsplash

egentligen sina överordnade, de politiskt tillsatta, som inte kan skrået men likväl har starka åsikter om hur man ska få fast "tomtenissen" som brevkortsskrivaren nu kallas. De festar om, super och skrålar, och betar sig som svin.

Escherich har en Berlinkarta med nålar för varje upphittat brevkort. När han väl får fast Otto genom tålmod, systematik och noggrannhet, gör Otto intryck. Quangel var inte den tomtenisse som Escherich föreställt sig. Det finns en resning och en obeveklighet, en "rygg-rad" hos denne enkle man som med en kalkylerad risk tagit ställning och agerat. Inte för egen vinning, som de korrupta nazister Escherich har runt sig, utan för en ståndpunkt, en konsekvens av en död son – en erfarenhet som Quangels delar med många. Den stillsamma, enkla och genom två år långa motståndshandlingen slår en spricka in i Escherich. Vem är han själv? Hur bidrar han till skeendena runt honom, vilkas blod har han på sina händer?

OTTO QUANGEL

Hur kan Otto beskrivas? En tystlåten man som inte gör något väsen av sig. I Otto sker allt inom-bords, i djupet, till det yttre avslöjas inget. Ansiktet uppfattas som karaktärsfast och bestämt. En skarp blick och knyckiga huvudrörelser som hos en fågel, har han. Vill inte bli inblandad i politik. Han skulle antagligen inte agera om

Foto: Alessandro Bellone - Unsplash

det inte vore för sonens död. Har inte mycket till övers för brunskjortorna, och inte heller för dem på fabriken och i hemkvarteren som ser sin chans att komma upp sig, inte av övertygelse utan för att sko sig, roffa åt sig av förmåner. Otto har tidigare varken agerat emot eller yttrat sig utan tyst följt med, och röstat fram Hitler som de flesta andra. Han sköter översynen av 60 man på möbelfabriken som nu får producera bombhållare och senare likkistor.

Han är en inbunden själ. Det kännetecknar också hans relation till Anna. Han släpper sällan henne nära, är karg, kontrollerad, oåtkomlig. Och så uppfattas han också som verkmästare. Han behöver inte yttra många ord, den fasta ihärdiga blicken räcker för att folk ska släppa samtalen och återgå till produktionen i fabriken. Pladder ser han ogint på, liksom dem som undanhåller sig från arbete. Den hållningen gör också att han värdesätts av fabriksledningen, inte för att han yttrar sympatier för partiet. Han är tyst i den saken. Men han är pålitlig, gör det han ska och håller ordning på manskapet.

Skulle vi lägga märke till Otto? Antagligen

inte. Han smälter in och vill ha det så. Vill inte väcka uppmärksamhet. Men dagen då beskedet om sonens död når fram sker en förändring. Något tar en vändning i honom och en rörelse som ska få konsekvenser tar sin början.

GRÄVER SIN EGEN GRAV

I drygt två år undgår paret Quangel upptäckt. Gestapo-kommissarie Escherich har då systematiskt kartlagt alla upphittade brevkort, var och när de lagts ut. Av 259 kort och åtta brev har alla utom 18 nått Escherich. Han väntar bara på att "tomtenissen" ska gå i fällan. En gärningsmanprofil finns: En ensam man, kanske änklings. En man utan sociala kontakter som bor inom en radie av två-fyra kvarter runt Jablonskistrasse. Det är Ottos strategi, att inte lägga ut kort alltför nära hemmet, men också hans fatala misstag. Escherich ringar in och går systematiskt till väga, kommer allt närmare "tomtenissen". Och Otto som tror att han tänkt på allt har känslan av att ha förbisett något. Kvarteren utan brevkorts nålar kring Jablonskistrasse på Escherichs vägg blir Ottos fall.

Fullt medvetna om att det kan kosta dem livet skrider de till verket. Det första brevkortet lyder: "Moder! Führern har mördat min son! Führern kommer att döda också dina söner!"

En nyckelscen är dagen då Otto kallas in extra till fabriken för att ersätta en sjuk kollega. Ett missöde gör att två brevkort faller ur hans trasiga portfölj och hamnar på fabriksgolvet. Istället för att raskt plocka upp dem drivs han av sin nyfikenhet att se brevkortens verkan. Han har ju aldrig sett hur upphittaren reagerar. Till hans stora besvikelse är reaktionen bara bestörtning och rädsla. Kortet bränner i handen, man vill bara bli av med det. Läser det inte ens ordentligt. Han inser att han utsatt oskyldiga för stor fara, att planen varit förgäves. Escherich som kallas till platsen får ett infall att kontrollera de tjänstgörandes hemadresser. Förmannen Quangelns adress stämmer in på de tomma kvarteren på kartan. Otto häktas och sätts i förhör. Det blir stor uppståndelse på fabriken, ingen hade kunnat ana detta! Under förhöret säger Escherich:

– Och ännu en sak, herr Quangel: har ni någonsin en enda gång tänkt på, hur mycket skräck och elände ni har vållat bland människorna med era kort? Folk har ju råkat rent i olycka för er skull, några har blivit häktade, och om en vet jag bestämt att han tog livet av sig för de här kortens skull.

– Nej! Nej! Ropade Quangel. Det har jag aldrig velat! Det anade jag aldrig! Vad jag ville, det var att vi skulle få det bättre, att folk skulle få veta sanningen, att kriget skulle sluta fortare, att det äntligen skulle bli ett slut på allt dödandet – det var det jag ville! Men inte ville jag sprida skräck och elände, aldrig har jag velat göra det värre för folk än det är! De stackars människorna – har jag skrämt dem, har jag gjort dem så illa! Vem var det som tog livet av sig?

ATT KUNNA VÄLJA SIN EGEN DÖD

Dödsdomen faller obevekligt över paret Qangel. Lands- och högförräderi är åtalspunkten, och domen given. Rättegången är en fars och en maktuppvisning. Makarna erkänner utan förbehåll, det är de som skrivit och lagt ut brevkorten. Ändå blir domare och åklagare upprörda över att paret inte bjuder motstånd. Domaren över att han blir snuvad på sitt "skådespel", att få förödmjuka och förlöjliga de två, de ska bli riktigt rädda. En sju timmar lång förhandling genomförs, som kunde ha varit över på en halvtimme.

Quangels får varsin insmugglad giftampull från grannen kammarrättsrådet Fromm. Den ger dem en frihet i förhållande till fängelsevakter och skarprättare. Ett val! För Otto gör vissheten att kunna välja tidpunkten för sin död att ångesten släpper, nu kan han dra "mördarna" vid näsan.

Det lilla röret med den vattenklara blåsyrelösningen hade gjort honom till en fri människa. För de andra, hans bröder i lidandet, fanns ingen undanflykt från den utstakade sista bittra vägen: men han kunde välja. Han kunde dö precis när han ville, han behövde bara vilja det. Han var fri. Fånge i de dödsdömdas hus, inspärrad bakom galler och murar, fjättrad med kedjor och bojor, så hade han, Otto Quangel, före detta snickarmästare, före detta verkmästare, före detta äkta make, före detta far, före detta upprorsman mot Hitlerriket, blivit en fri man. Tack vare dem som dömde honom hade han blivit fri, fri som han aldrig förr i sitt liv hade känt sig.

Alla bär vi i oss ett frö till förändring. Det fröet kan förbli vilande om en inre eller yttre retning till att fröet ska utvecklas saknas.

För Anna däremot ger giftampullen en djup ångest för vad hon skulle kunna ta sig till. Hon gör sig av med den. Hon har också valt, men fri blir hon först när det oundvikliga inte ligger i hennes hand.

BEHÅLLER SIN VÄRDIGHET

I möjligheten att välja sin död ligger en värdighet. Otto går mot döden samlad och utan större tvekan. Döden är snarast en bekräftelse på att han valt och gjort rätt. Att han inte stillatigande låtit sig nöja med brevet utan stått upp för sonen och andra, att de inte ska ha dött förgäves. Paret Quangels moraliska styrka, att inte vika från sitt ansvar, att stå fast vid att orätt har begåtts, att sanningen ska sägas och att de därför handlat, gör intryck på kommissarie Escherich och några andra. Otto och Anna Quangel värnar om sin mänskliga värdighet i en värld som har lite av det.

För Escherich blir mötet med Otto, att slutligen få sätta fast "tomtenissen", en vändpunkt. I Ottos oeftergivenhet, i hans genomträngande blick, reflekteras Escherichs eget handlande genom åren och hans inre domare är inte nådig. Vem är han i de gärningar han utfört i rikets tjänst? De överordnades svinerier och korrupta leverne ställs obevekligt mot den enkla Quangels fasthet och konsekvens, och den inre falluckan i Escherich öppnar sig, raset kommer – och döden genom hans egen kula.

ENSAMMA I EN TID AV ORO

Ensam i Berlin, eller *En mot alla* som var titeln på den första svenska utgåvan, lyfter fram utsattheten i en mycket svår tid. Handlade Quangels naivt? Romantiserade de sin egen

förmåga? Man kan knappast göra motstånd under sådana förhållanden utan risk för sitt liv, och även då med begränsad verkan. Ensamheten framträder tydligt i flera livsöden i boken. Hos Quangels i det isolerade motståndet, i deras begränsade plats i livet, i relationerna de inte har. Längre lever de var och en för sig, Otto och Anna. Men mitt i sin förtvivlan och desperation efter sonens död försöker de bevara något av sin värdighet. Vad finns mer att förlora när de förlorat allt? De är "gamla", dryga 50 år – deras ljuspunkt, sonen, är borta. Runt dem visar sig mänskligheten från sin allra sämsta sida, redo att sälja ut även de närmaste för en gnutta bröd. Vad återstår, annat än "Jeder stirbt für sich allein", var och en dör ensam.

DEN ENKLA MOTSTÅNDSHANDLINGEN

Alla bär vi i oss ett frö till förändring. Det fröet kan förbli vilande om en inre eller yttre retning till att fröet ska utvecklas saknas. I paret Quangels fall kunde livet ha fortsatt sin gilla gång, om inte brevet kommit. De hade fortsatt att leva för sig själva och aktat sig för att vara till bry för andra. Sonen och hans fästmö hade varit tillräckligt för dem. De förväntade sig inte mycket mer. Men sonens död blir den utlösande faktorn, en omständighet som provocerar dem att stegvis börja handla, för att åtminstone behålla sin självaktning. För paret känner sig förnedrade, de som levt och skött sig hela livet, men nu med sonens död förråtts av dem som leder landet.

Quangels enkla motståndshandling, brevkorten i trappuppgångarna, gör ingen skillnad på det stora hela. Brevkorten påverkar inte utgången för nazi-Tyskland, de får inga efterföljare. Paret agerande är från början på sin

Foto: Mykola Makhlai - Unsplash

höjd en irriterande flugas surrande för Gestapokommissarien Escherich som får ett brevkort på sitt bord. Men han tar intryck av den envetna stillsamma motståndshandlingen, allt eftersom brevkorten kommer in. Först ett brevkort, sedan flera. Ja, Escherichs inre sätts till sist i gungning, han är inte utan samvete eller egen moral. Han blir till synes den ende som Otto Quangel "omvänder". Ett korrupt system, det är vad Escherich är en del av, en kugge, en hantlangare i maskineriet, så tjänsteman han är. Mångas liv har han på sitt samvete. I mötet med Otto blir han smärtsamt medveten om det.

När prövas vår moral på riktigt? Kanske när det kostar oss som mest. Kanske i en tid som Quangels och Escherichs, men även idag i Belarus, Ryssland, Hong Kong och Myanmar. Skulle vi ha modet att handla, som Otto? Är vi kanske lyckligt lottade som inte lever i sammanhang där den egna moralen så uttryckligen prövas. Det är när det verkligen kostar som vi ser vad moral är, menade filosofen Immanuel Kant.

Ensam i Berlin porträtterar flera sådana enskilda öden, öden som denna text inte haft utrymme att beskriva. De hade kanske inte betydelse för den stora bilden, för det som gjorde att skeendena tippade över för Tyskland i stort, men hade det ändå.

– Vad är det egentligen också ni har inbillat er, Quangel? Ni en enkel arbetare, har velat bekämpa führern, führern som bakom sig har partiet, krigsmakten till lands och vatten, SS och SA ... Det är ju löjligt! Det borde ni väl ha kunnat inse på förhand, att det skulle gå illa! Det är ju som om en mygga skulle ge sig till att slåss med en elefant. Jag förstår det inte, ni, en förständig karl!

– Nej, det kommer kommissarien aldrig att begripa. Det spelar nämligen ingen roll, om man är ensam eller tiotusen. När man blir på det klara med att man måste slåss så slåss man, om man har andra med sig eller inte.

Foto: Marc Zimmer- Unsplash

Folke Gravklev

Et helt liv

Utfordring og forsoning under alpehimmelen

Robert Seethaler: *Et helt liv*. Press Forlag, 2017. (*Ein ganzes Leben*, Goldmann Verlag, 2016.)

Robert Seethaler, født 1966, er anerkjent som en av Østerrikes fremste forfattere i sin generasjon. Han vokste opp i Wien og var opprinnelig skuespiller. Seethaler har skapt seg et navn som en betydelig dramatiker og romanforfatter. *Et helt liv* er en av de mest leste tyskspråklige romaner i de senere år.

Andre romaner fra Seethaler er *Tobakkshandleren*, om årene etter nazistenes maktovertagelse i Wien og med Sigmund Freud i en sentral rolle. *Den siste sats* er en melankolsk beskrivelse av Gustav Mahlers siste dager ombord på en passasjerbåt på vei til Amerika.

Robert Seethalers romaner har få sider, men de er innholdsrike. Man kunne si at hans skriving er diktning i ordets opprinnelige forstand – ordet kommer av det tyske *Dichtung*, som oversatt betyr fortetting. Karakterene i Seethalers bøker er ofte egenrådige, og de har krevende liv. Språket er knapt og uten blomstrende skildringer.

En hard og urettferdig skjebne kan gi grunn til å bli krenket. Her er en roman om en mann som står imot krenkelsen. Andreas Egger raser ikke mot verden, men bruker energien på oppgavene som må løses.

Romanen *Et helt liv* av Robert Seethaler er historien om Andreas Eggers liv fra barndom til slutten sytti år senere. Utkikkspunktet er fra bunnen av samfunnet i en fattig østerriksk alpedal. Bakteppet er sosiale og teknologiske endringer i Europa gjennom forrige århundre. Hovedpersonens liv kan ikke sies å ha vært enkelt. Forutsetningene var dårlige, men hovedpersonens innstilling til livet og noen gode opplevelser underveis bidro til at båten bar ganske bra likevel.

Et helt liv er en bok om barndom, død og tiden mellom, om små avgjørende øyeblikk og kanskje aller mest om hvordan hovedpersonen møter motgang. Den kortfattede formen passer bra til hovedkarakteren, som selv var en mann av få ord. I knappe skildringer opplever vi store deler av det forrige århundre sett med Andreas Eggers øyne.

KARRIG OPPVEKST

Andreas kom som liten gutt til en isolert bygd høyt oppe i de østerrikske alpene. Året var 1902. Ingen visste hvor gammel han var. Landsbyens ordfører tildelte ham en fødselsdato, og valget falt på en tilfeldig sommerdag. Moren til gutten var en «fallen kvinne» som var gått bort, faren var ukjent.

Gutten vokste opp hos fjerne slektninger. Den nye «faren» var storbonden Kranzstocker, en usympatisk patriark som så på den nyankomne som lite annet enn et arbeidsdyr. Det var ikke noe kjærlig og godt liv som møtte den lille gutten. Han hadde i praksis status som slave. Den

sadistiske husbonden dengte det forsvarsløse barnet sent og tidlig. Den eneste gangen gutten gråt, var da en eldre kvinne i husholdningen brått døde. Hun hadde gitt litt oppmerksomhet og varme og hadde strøket ham over håret noen ganger. Det var et lyspunkt i en kald tilværelse, og kanskje ga det Andreas motet til å prøve kjærligheten senere i livet.

På ett tidspunkt slo bonden så hardt at gutten fikk et hoftebrudd som aldri ble leget. Han ble krøpling for resten av livet. 18 år gammel sto han opp mot overgriperen og kom seg vekk. Andreas var halt, men han var også sterk og seig og klarte å livnære seg på tilfeldig kroppsarbeid rundt i bygda. Han prøvde å få seg jobb i et firma som bygde gondolbaner i fjellene for den begynnende turismen. Med sine skjeve ben var han den eneste som kunne gå rett i fjellet, som han selv sa da han talte sin sak for firmaets folk. Det var et godt nok argument for sjefen. Tidene endret seg, og elektrisiteten kom til dalen i etterkant av første verdenskrig. Den unge tjenestejenta Marie dukket opp.

Andreas var ingen ordets mann, men han klarte å erobre Marie, jenta som ingen visste hvor kom fra. Å finne ord til frieriet var ikke lett, så han fikk arbeidskameratene til å tenne opp bål med navnet hennes i skumringen. Det var mer enn bra nok for Marie, hun var heller ingen ordmester. Hun ville ha ham, og de etablerte seg på en fattigslig jordfleck opp mot fjellet. Marie ble gravid, Andreas planla en potethage og kanskje en ku eller to. Det gikk riktig vei.

LIVET UNDER EN HARDERE HIMMEL

Historien dreier likevel i en mørkere retning, for livet hadde slag i vente. Et voldsomt snøskred feide med seg huset, Marie og det ufødte barnet. Andreas overlevde så vidt. Utsiktene til et familieliv forsvant momentant.

Vi er på 1930-tallet. Nasjonalsosialistene har kommet til makten. Andreas meldte seg til tjeneste i den tyske armeen ved krigsutbruddet. Han var ikke nazist, men det var vel bare sånt som var naturlig å gjøre. Samtidig var alternativene få. De tyske offiserene ville ikke ha en halt rekrutt, og Andreas ble avvist. Den tyske hærens fremgang tok slutt og det ble et økende behov for påfyll i rekkene. Den vrakede rekrutten ble hentet inn igjen og sendt til østfronten. Ferden gikk til Kaukasus hvor han ble satt inn i tjeneste som bergjeger. Formålet med krigen var vanskelig å forstå. Det var elendighet på alle kanter. Krigen gikk dårlig, han ble tatt til fange og måtte holde ut åtte års hardt krigsfangenskap.

Tilfeldigheter, god tilpasningsevne og seig fysikk bidro til at Andreas var av de få som kom seg hjem igjen etter mange harde år. Han dukket opp igjen i fjelldalen. Fangelivet i russiske fjell hadde vært hardt på helsen, og landsbyen var i endring. Moderniteten med fjernsyn, turisme og kommersialisme hadde inntatt den østerrikske landsbygden. Det ble stilt andre krav, men det ga også noen muligheter. Bymennesker ville inn i fjellheimen. Andreas prøvde seg som fjellfører og fikk kunder som trengte en guide som kunne vise dem den storslagne alpenaturen. Han jobbet som kjentmann og guide i mange år til kroppen ikke orket mer og motivasjonen tok slutt.

Egger ble aldri en del av den nye tidens moderne teknologi, massemedier og nye omgangsformer. Han levde sine siste år som en outsider

i utkanten av samfunnet, i et nedlagt fjøs med jordgulv.

Kontakten med stjernehimmelen og naturens skiftninger kunne også Andreas glede seg over, og det ga mening i et stille og fattigslig liv. En eldre kvinne fattet interesse for aleneboeren Andreas. Man er ofte ensom, sa den pensjonerte lærerinnen og prøvde å få kontakt og litt nærhet. I en rørende scene kom de to som var på tampen av livet tett på hverandre. Andreas klarte ikke å gi seg hen. Han kunne ikke slippe tanken på Marie, hun som ble borte, og anledningen til kontakt glapp. Han levde videre ennå noen år, hadde fred med seg selv og tilværelsen og døde til slutt sittende alene ved bordet i sin kummerlige bolig.

Tilværelsen var ensformig, og adspredelser var det få av. Men var det et innholdsløst liv der oppe under alpefjellene i forrige århundre? Det virker ikke slik, i ensomheten foregikk det mye. Det var et liv fylt av refleksjoner, tanker, minner og nærhet til naturen.

KRENKELSE ELLER FORSONING?

Menneskenes livsbane var fastlagt ved fødselen i større grad i tidligere århundrer. Var du født på bunnen av samfunnspyramiden forble du der. Hovedpersonen i *Et helt liv* gjorde ikke opprør mot skjevfordelingen. Han tok livet som det var med sine små lysglimt og harde slag. På slutten kunne han slippe tak uten å være bitter. Kunne han trøste seg med Gud? Nei, religionen lå fjernt.

Det kunne være grunn til å bli krenket over en så urettferdig skjebne. Men Andreas Egger var ikke en krenket mann. Han raste ikke mot verden, men brukte energien på oppgavene som måtte løses. Hvorfor var han ikke krenket? Det er vanskelig å si, men å være krenket ville ikke

Det var et liv fylt av refleksjoner, tanker, minner og nærhet til naturen.

hjulpet ham mye. Fokuset hos Andreas lå på å klare seg. Kanskje bidro en følelse av mening i livet og gode stunder i kontakt med naturen, til at bitterheten ikke fikk tak.

I vår tid har rettigheter en fremskutt plass i samfunnsbildet. Det er allment akseptert at vi har krav på et liv uten urimelige prøvelser. Det er mye bra i å sikre grunnleggende rettigheter for alle. Men et godt utbygget velferdssamfunn kan ikke hindre at vi møter motgang. Livet kan være vanskelig uansett. Vi kan bli syke. De vi er glade i, kan bli borte. Vi kan miste jobben, det kan bli dårlige tider, krig, pandemier. Det finnes ingen garanti mot problemer.

Gir hovedpersonen seg for lett når han godtar sin harde skjebne? Det kan være, og det er ingen overdrivelse å si at han fikk mer enn sin dose motgang. Men for Andreas var det nok ikke så mye annet å gjøre enn å gjøre det beste ut av det han tross alt hadde. Hvor skulle han gå med sin protest?

KRAFTEN TIL Å STÅ I DET VANSKELIGE

Løvetannbarn er et begrep som brukes om barn og unge som klarer seg gjennom oppveksten på tross av vanskelige oppvekstforhold med rus, vold, omsorgssvikt eller seksuelle overgrep. Hovedpersonen i *Et helt liv*, Andreas, var et løvetannbarn. Han hadde dårlige forutsetninger fra barndommen. Men han kom seg gjennom oppveksten med ressurser i behold til å takle voksenlivet. Han hadde bygget opp det som i psykologien kalles *resilience*, det som gir en person kraft til å håndtere stress og vanskeligheter.

Det er ressurser man kan ta i bruk i vanskelige situasjoner og som kan bære en gjennom problemer uten at man faller sammen.

Andreas Egger hadde *resilience*, han kom seg gjennom store kriser. Hvor kom hans psykologiske kraft fra? Det er vanskelig å si, det kunne være en genetisk utrustning han hadde, og det kunne komme fra noen viktige positive opplevelser i den ellers vanskelige barndommen.

EN VERDEN SOM ER BORTE

Et helt liv beskriver et førmoderne liv som er borte. Andreas Egger levde gjennom de første sytti år av forrige århundre. Det er ikke mer enn to-tre generasjoner tilbake i tid. Bare for hundre år siden kunne man leve innenfor en radius på få kilometer uten å kjenne til verden bortenfor. Man visste lite om hva som skjedde i sitt eget land, enda mindre hva som foregikk på andre kontinenter. De fleste levde strevsomme liv på landet med lite adspredelse. Man hadde mer kontakt med naturen, men var også i større grad utsatt for dens luner. Øvrigheten kunne være grusom og hard.

Sosiale medier, digital kontakt og urbanitet har i vårt århundre til en viss grad erstattet kontakten med naturen og årstidenes endringer. Tidligere var det mer rom for refleksjon når man satt i skumringen før lampene ble tent, i den daglige kontakten man hadde med naturen mens man arbeidet utendørs, eller mens man undret seg over stjernehimmelen.

Selv har jeg et minne fra et besøk i Kashmir for flere tiår siden, der folk levde noe i nærheten

av et førmoderne liv. Vi kom inn i en muslimsk landsby på bygda i nordenden av Dal Lake i Kashmir. For våre øyne kunne vi ha gått inn i det 18. eller 19. århundre. Det ga en spesiell stemning å gå i gatene. Det var som å komme inn i en annen verden for et bymenneske fra Vesten. Gatene så ut som de kan ha gjort i århundrer, uten skilt, reklamer, informasjon eller farger. Ingen andre lyder enn litt kjepling på markedsplassen, noen kjerrehjul som knirket, barn som ropte. Det var verken biler eller sykler i de gjørmete gatene. Kun muezzinens skurrende høyttalerapparat minnet oss om hvilket århundre vi befant oss i. Folk gikk til og fra, men inntrykkene man fikk var dempet.

Bortsett fra en håndfull personer i klostre og i fengsler er det få som lever slik på jorden lenger, 30 år senere. Det er lett å overse de store endringene verden har gått gjennom på en generasjon. Gateselgerne i Kinshasa og i Bhutan har i dag tilgang til avansert mobilteknologi med all menneskelig kunnskap et par kjappe fingertrykk unna. I den fjerneste afrikanske landsby finner du store plakater med reklame for cola og sigaretter.

LENGSELEN ETTER VERDEN SOM VAR

Er *Et helt liv* en idealisering av det enkle liv, en nostalgisk lengsel etter det førmoderne som en tid da menneskene hadde røtter og håndterte livet forankret i tradisjoner? «Alpe-kitsch» kalte magasinet *Der Spiegel* denne boken litt ertende, men ikke uten også å rose boken som gripende. Kitsch er smakløs, banal og dårlig kunst, noe uekte, kanskje sentimentalt. Forfatteren svarer slik på kritikken:

- Jeg ser det slik at mennesker klarer seg gjennom det meste. Det er så mange mennesker som opplever tap og må gjennom vanskelige hendelser. Nesten alle blir på et tidspunkt konfrontert med død eller sykdom. Jeg tror at man kan komme seg gjennom slike opplevelser, noen ganger også komme styrket ut av det. Det er ingen romantisering, slik jeg ser det.

For Andreas Egger hjalp det at forventningene var realistiske. Livet var krevende, men underveis var det også gode opplevelser for mannen i den østerrikske fjellheimen. Det var kjærlighet der selv om den var kortvarig. Naturen var et bakteppe og ga mening og anledning til refleksjon. Det ble en slags balanse tross alt slik at han gikk inn i slutten uten bitterhet.

Et helt liv skildrer et enkelt og ensomt liv i en verden i endring. Det er en historie om å leve og å dø, om gode, men kortvarige opplevelser og om mye motgang underveis. Historien er skrevet med innlevelse og respekt. Den handler om skjønnhet og mening i et liv preget av harde betingelser, og den beskriver små og store øyeblikk som gjør oss til den vi er. Robert Seethaler har skrevet en roman med stor gjennomslagskraft som man blir berørt av.

Foto: Wallpaper Access

Et livs muligheter

Benjamin Myers: *The Offing* (Bloomsbury Circus, 2019).

Jeg-personen i *The Offing* er seksten år gamle Robert. Hans møte med en ukonvensjonell kvinne, Dulcie, fører livet i en annen retning enn det hans bakgrunn har pekt ut for ham. Benjamin Myers har skrevet en roman om frihet.

Benjamin Myers, født i Durham, UK, 1976, er journalist og prisvinnende forfatter med en rekke romaner bak seg, blant annet *Under the Rock* (2018), *The Gallows Pole* (2017), *Turning Blue* (2016), *Beastings* (2014), og *Pig Iron* (2012). Vi sakser fra en av mange omtaler: «I bok etter bok gjennom det siste tiåret, har Ben Myers vist seg som en av de mest særpregede, bevegende og avgjørende stemmene i vår tid» (David Peace).

Da Robert første gang treffer Dulcie, er han på vandring uten mål i naturen. Hun står i sin overgrodde hage idet Robert kommer forbi. Hun henvender seg til ham som ved en misforståelse, men gir ham en følelse av å være hjemme:

«Butters,» sa en stemme, og en kvinne rettet seg opp i full størrelse fra krattet bak hagegjerdet. Hun vendte seg først mot hunden, så til meg. «Å, der er du.» Den tillitsfulle hilsenen, som om jeg hadde vært borte bare en kort stund for å vanne eller ta et par gulrøtter opp av jorden, overrasket meg. Jeg antok at hun enten hadde dårlig syn og forvekslet meg med noen andre, eller så hadde hun snakket til hunden. Kanskje hadde hun ikke hadde lagt merke til meg i det hele tatt. Når som helst kunne hennes mann eller sønn – en muskuløs fyr med armer store som lår og en sykkelig mistanke overfor ubudne fremmede – komme ut av et eller annet hageskur og leve ut alle sine fordommer mot en landstryker som meg, en spinkel vandrer fra det askegrå kullgruveområdet. Kvinnen var høy, nesten en meter og åtti. Holdningen var kjekk og uforskammet stolt, noe som bare fikk henne til å se enda større ut, og dessuten full av verdighet.

STARTEN PÅ ET UNGDOMSOPPRØR

Historien utspiller seg i England i 1946, kort tid etter andre verdenskrig. Robert kommer fra en gruvearbeiderfamilie og har vokst opp i en liten engelsk landsby. I tråd med familietradisjonen forventes det av Robert at han skal utvinne kull under jorden. Men tanken på å skulle gjøre dette livet ut, er uutholdelig for ham. Den gir ham panikk og en følelse av å skulle sitte i fengsel.

I landsbyen bor han med slektninger og naboer tett innpå. Sterk sosial kontroll gjør at individuell utvikling ikke er oppmuntret. Avvik

fra den tildelte rollen blir møtt med latter og spott. Foreldrene forventer av ham at han etter skolegangen begynner å jobbe i gruvene, at han raskt stifter familie og kommer til gudstjeneste på søndager i sitt fineste antrekk, akkurat som faren og bestefaren.

Men Robert er ikke som de andre. Han elsker frisk luft og liker å være alene. Helt seg selv er han bare i naturen. Han er nysgjerrig på det sørlige England, med skog og heder som er bebodd av plante- og dyrearter. Alt dette bare venter på å bli oppdaget av nettopp ham.

Etter endt skolegang begir han seg ut på vandring. Først er dette opprøret mot farens forventninger egentlig bare en utsettelse. Det forutbestemte livet har fortsatt et fast grep om ham. Han har ingen forestillinger som kan romme andre livsplaner. De mange nye inntrykkene får ham imidlertid raskt til å glemme den trange landsbyen, gruvetårnene og det sotsvarte landskapet. Et fritt liv på de engelske landeveiene åpner Roberts blick og sanser:

I slike og andre øyeblikk, da jeg spadde i jord, hogde ved eller rett og slett satt på en benk med solen i ansiktet ... Jeg gjorde så å si rent bord med meg selv ... Det fantes ikke lenger tanker om fortid og nåtid, om muggen luft i klasserommene og kommende eksamensresultater, om gruver, gruvetårn og pensjonsinnbetalinger. All bekymring og frykt ble uten betydning, tilintetgjort.

Å OVERVINNE SAMFUNNETS BARRIERER

Gjennom vandringen i naturen ser det ut til at Robert utvikler en åpnere indre holdning, noe som også gjør ham lydhør for Dulcies synspunkter på tema som krigen, ekteskap, arbeid og kunst. I det første møtet med Dulcie merker han hennes stolthet, hennes verdighet og den fryktløse væremåten. Hun er ganske

Foto: Liana Mikah - Unsplash

annerledes enn kvinnene Robert kjenner fra landsbyen; de som gifter seg tidlig ut fra hva som er forventet og som gradvis glir inn i en begrensende hjemlig livsførsel.

Dulcies perspektiver på seksualitet og kjærlighet får Robert til å rødme, men de fascinerer ham også. Hun stiller i tillegg spørsmål ved de få egne oppfatningene sekstenåringen har dannet seg. Nå, like etter krigen, tenker han for eksempel på tyskerne som et avskyelig folkeferd. Dulcie mener derimot at de fleste tyskere er som henne – en ny tanke for Robert. Likesom vandringen i naturen, skaper hun noe nytt i hans på forhånd opptrukne livsløp. Hun viser ham også at han ved å skape seg en ny vei, kan åpne dører for sine egne folk, gruvearbeiderne.

Dulcie: – Har du noen gang vurdert å ta en utdanning?

Robert: – Folk som meg studerer ikke.

Dulcie: – Hva mener du med 'folk som meg'?

Robert: – Gruvearbeidere.

Dulcie: – Ingenting vil endre seg hvis det ikke endrer seg fra innsiden og ut. Jeg mener, om du gikk på universitetet, ville du ikke bare videreutvikle en allerede våken forstand, du ville også bane veien for dine folk.

Myers framstiller Roberts gruvearbeiderbakgrunn som trang og begrenset, som et fengsel. Også beskrivelsen av ekteskapet og familie betoner det innskrenkende ved disse institusjonene. Som Dulcie sier om konvensjonelle liv: «De tar kveldstoget fra London tilbake til huset

Foto: Trust Katsande - Unsplash

Foto: Bert V Thul - Unsplash

på landet, en stille fortvilelse i et smuldrende standsmessig ekteskap.» Samtidig idealiserer forfatteren de mulighetene som ligger hos den dannede samfunnsklasse. Slik oppstår det et noe forenklet og dualistisk verdensbilde i fortellingen.

LITTERATURENS KRAFT

Det er ikke bare turen gjennom naturen og samtalene med Dulcie som for Robert løsner på tøylene til et truende og trangt gruvearbeiderliv. Dulcie leder ham også til litteraturen.

Litteratur åpner for nye erfaringer og andre holdninger, holdninger som strekker seg utover egen horisont og livspraksis. Leseren blir kjent med andre livsutkast og får en mulighet til å tenke gjennom sin holdning til livet. Litteratur hjelper oss med å utvide vår erfaringshorisont, å overprøve egne holdninger til livet og endre dem om nødvendig. Den hjelper oss med bedre å forstå egne følelser, egen fortid og nåtid.

Unge Robert opplever også dette. I diktningen gjenfinner han sine egne forvirrede følelser,

og han forstår dem bedre. Fremfor alt lærer han at det fins diktere som også jobber med jorden og som finner det så viktig, at de setter det ned på papir. Dette øker selvtilliten hans som sønn av en arbeider, det forandrer selvbildet i positiv retning.

Fram til den sommeren hadde lyrikk vært et hemmelig språk som bare ble talt av fornemme folk, like gåtefullt som latin, som de åpenbart også gjerne beskjeftiget seg med. Lyrikken hadde bare vært nok et middel for å holde arbeidende menn og kvinner utenfor en lukket verden som aldri ville være for slike som meg. Den hadde vært et middel til å gjøre det enkle vanskelig. Men nå åpnet dette hemmelige universet seg litt mer for meg hver kveld gjennom diktene jeg leste på værelset. Jeg følte meg også annerledes: sterkere og mer produktiv. Det var en styrke som på en eller annen måte kom innenfra ... Og jeg så verden tydeligere.

Foto: Gabriel Jimenez - Unsplash

Jeg setter meg ned igjen og skriver inn den siste setningen i historien om livene som ble levd så fritt som en høyere makt tillot.

Roberts personlige utvikling skjer dermed i tre trinn: gjennom vandringer i naturen, uten mål; gjennom samtaler med den livserfarne og dannede Dulcie; gjennom litteratur.

BESLUTNINGEN

Etter denne sommeren drar Robert tilbake til landsbyen. Gjennom sin indre, nyvunne styrke, er han ikke lenger på samme måte utlevert til forventningene fra familien og landsbyfelleskapet. Han betrakter gruvearbeiderlivet med litt mer distanse. Han har lært å kjenne andre livsmåter. Denne gangen vender han tilbake til Dulcie etter eget valg. Han innser at dette stedet er hans sanne hjem.

Leseren kunne nok her komme til å tenke at det handler om en kjærlighetshistorie mellom Dulcie og Robert. Men vi finner ingen antydning til dette i romanen, til tross for at Dulcie har en frigjort seksuell innstilling. Overfor Robert forstår Dulcie seg selv som en som støtter og beforder bortgjemte talenter. I tilbakeblikk ser også Robert henne som den som driver ham fram slik at han kan utvikle sin skriveevne, hans vei i livet. Og idet han vender tilbake til henne, bygger han opp en viss distanse; han legger vekt på at hun ikke er hans prosjekt.

Det er som gammel mann hovedpersonen forteller om sommeren 1946 da han var 16 år. Mot slutten av livet sliter han med kroppslig forfall, noe som også gjenspeiler seg i forfallet til hytta hans og engen hvor den ligger. Ingenting er varig. Han når likevel med alderen en indre fred og forbinder det med at han hadde levd det livet han ønsket å leve.

EN UTVIKLINGSROMAN

Benjamin Myers *The Offing* er en moderne utviklingsroman. Forfatteren framstiller en søken etter et individualisert og selvstendig liv, og han ser dette som verdifullt og ettertraktelsesverdig. Midlene for å nå selvstendighet, er dannelse og kunnskap. Myers deler dermed verdier som på mange måter står sterkt i dagens samfunn. Han slutter seg også til dagens optimistiske holdning om at utdanning fremmer menneskelig utvikling.

Siden Myers viser oss Roberts personlige vekst ved hjelp av et kort utsnitt av livet hans, tar han hensyn til den moderne leseren, som travel og i tidsnød, trenger å kunne fange essensen i et kompakt forløp, som i et lysende glimt. Dermed går imidlertid også irrgangene og det ofte rotete i overgangen fra ungdom til voksen alder, tapt. Det samme gjelder de ulike etappene i forvandlingen til voksen person. Karakterutvikling og psykologisk tilblivelse kan også bare antydes i et slikt kort livsavsnitt som Myers skisserer.

Til tross for at man kan kritisere Myers for et dualistisk verdensbilde, med en viss idealisering av den dannede samfunnsklasse, gir han oss likevel en poetisk fortelling som stimulerer til å se etter nye muligheter i livet. Mot slutten av boken uttrykkes dette frihetsprosjektet slik:

Jeg setter meg ned igjen og skriver inn den siste setningen i historien om livene som ble levd så fritt som en høyere makt tillot.

Tekststedene er oversatt til norsk fra den tyske utgaven: Benjamin Myers, *Offene See*, DuMont Verlag, 2020.

Foto: Leonard Cotte - Unsplash

Carina Heimdal Waag

De vanskelige valgene

Isabella Hammad: *Pariseren*, Pelikanen, 2020 (*The Parisian*, Jonathan Cape, 2019).

Isabella Hammad er en spennende forfatter av engelsk-palestinsk bakgrunn. Hun har slått gjennom internasjonalt med et brak med debutboken *Pariseren*. Hammad tilbrakte et år i Midtøsten for å samle stoff til boken, som har sitt utgangspunkt i hennes egen families historie.

Du er 19 år, ferdig med skolegangen, og skal ut i verden for å studere. Livet ligger og venter på deg. Året er 1914, og du sitter på en ferge på vei fra Tyrkia til Frankrike.

Slik starter fortellingen i romanen *Pariseren*, som debutant Isabella Hammad, født og oppvokst i London, utga i 2019.

Hovedpersonen i boken er hennes egen oldefar, Midhat Kamal, fra Nablus i Palestina. Handlingen strekker seg fra starten av første verdenskrig i Europa til eskaleringen av konflikten mellom palestinere, briter og sionister i Palestina i 1936. De personlige erfaringene er sammenvevd med den historiske utviklingen på en svært levende måte. Her skal vi først og fremst se på de personlige erfaringene, og det mest framtrædende temaet er det å ta valg.

SNEVRE RAMMER FOR VALG

I motsetning til dagens unge, hadde ikke Midhat et hav av muligheter å velge mellom. I tråd med den kulturelle normen på den tiden, er hans valg styrt av familien. Midhat er på vei til Frankrike for å studere medisin. Det er etter farens ønske, slik at han kan jobbe på sykehuset i Nablus, som faren har vært med å grunnlegge.

Valgsituasjoner skal komme til å prege den videre gangen i fortellingen. Det dreier seg om å avbryte utdannelsen, leve et friere liv i Paris, vende tilbake dit man kom fra og stifte familie.

Hvordan forholder Midhat seg til det å ta valg i de ulike livsfasene – fra han som 19-åring drar utenlands for å studere, til bokens slutt, da han er en familiefar på 41? Ulike krefter påvirker Midhat i valgsituasjonene. I én ende av skalaen finner vi impulser og spontanitet, i den andre enden, pliktfølelse.

Sentrale spørsmål er: Hvordan kan man som person vokse og skape et meningsfullt liv også innenfor svært snevre rammer? Hvordan områ

seg når man blir sviktet av de personene som betyr mest for en? Og så, når man befinner seg på den andre siden av livets kriser, hvordan forsone seg med de valgene man tok og med det verden ga en?

MEDISINSTUDIET I MONTPELLIER

Midhat bor hos en fransk vertsfamilie i Montpellier, hos professor i antropologi Molineu. Midhat har gått på fransk gymnas i Konstantinopel og kan sies å tilhøre datidens elite i kolonien. Professor Molineu har en datter – Jeanette – på hans alder. Det er krevende for Midhat å forstå hvilke usagte regler som gjelder i det franske hjemmet han nå er en del av. Et interessant grep i boken er at en del uttrykk på fransk og arabisk ikke er oversatt. Dette er et bevisst grep for å få leseren til å kjenne på hvordan det er å bo i et fremmed land.

Midhat jobber hardt med studiene. Han er noe utilpasset sosialt og møter mange fordommer på grunn av sin kulturelle bakgrunn. Han er usikker, men likevel utprøvende. Midhat etablerer nye vennskap. Han blir forelsket i Jeanette og tar initiativ overfor henne. De to innleder et kjærlighetsforhold, om enn kortvarig. Det er kanskje tale om noen uker eller måneder, men likevel nok til at Midhat begynner å fantasere om et frieri.

GJØRE DET TIL SITT EGET

Midhat opplever livet i Frankrike som friere enn det han er vant til. Han er fri fra familiens føring og fra sladder som preger Nablus. Midhat er seg bevisst at studievalget er farens. Han har neppe andre muligheter enn å gjøre

som faren ønsker, men han prøver også å gjøre valget til sitt eget. Dette kommer opp i en samtale med Jeanette:

– Og så valgte De medisin

...

– Jeg liker vitenskap, jeg har alltid likt vitenskap. Så det er mitt valg også. Jeg synes det er spennende med... Han senket blikket, tenkte gjennom ordene –Arbeidet er helt eksakt og spesifikt. Men, sukket han, man blir nødt til å være så altfor lite engasjert, vet De. Han ble overrasket da Jeanette brøt ut i latter. Han kikket opp og fikk se ansiktet hennes gløde og hele kroppen sitre av fryd. Når hun bare fortsatte å le, begynte han å le med, prøvende, mens han fulgte nøye med på henne for å skjønne når han skulle stoppe.

Kanskje er Jeanettes latter et uttrykk for at hun ikke helt klarer å ta Midhat på alvor når han sier at valget av medisinstudiet også er hans eget. Kanskje viser den at hun liker Midhat når han er i kontakt med noe som er hans eget; hun reagerer spontant positivt når han er mest seg selv.

ET IMPULSIVT VALG

Oppholdet hos Molineu får en brå slutt. Midhat kommer tilfeldigvis over professorens notat-blokk, der han har gjort en antropologisk studie av Midhat. Professoren har observert ham som en representant for primitive individer! Han konfronterer Molineu med dette ved middagsbordet. Professoren prøver å forklare seg med at han humaniserer arabere, i motsetning til mange andre på den tiden. Midhat godtar ikke denne forklaringen. Jeanette sier ingenting. Etter denne konflikten ser Midhat ingen annen utvei enn å forlate vertsfamilien sin. Han reiser til Paris.

Midhat er veldig rask i sin beslutning og er fullstendig fanget i krenkelse og raseri. Dette virker som en impulshandling, ikke et aktivt valg. Det er uten tvil svært nedverdiggende å bli

vurdert som et primitivt vesen. Det er likevel noe destruktivt i å reise bort og på denne måten gi opp både medisinstudiet og Jeanette. På den andre side er det en drivkraft i Midhats valg om å dra til Paris. Her følger han sine egne impulser. Nå har han muligheten til å gjøre noe annet enn det som var bestemt av far, og den muligheten griper han.

IMPULSIVT LIV I PARIS

Vel framme i den franske hovedstaden oppsøker han Faruq, en palestiner han traff på båten til Frankrike. Han blir tatt imot med åpne armer. Midhat begynner å studere europeisk historie. For å døyve savnet etter Jeanette, jakter han stadig på nye kvinner. Dette blir en besettelse der hver ny kvinne er et desperat forsøk på å få tilbake noe av nærheten han hadde til Jeanette. Han frekventerer bordeller og kabareter. I denne fasen virker det ikke som han tar noe aktivt valg i forhold til Jeanette. Han er full av skam og lengsel, og det virker bare helt umulig for Midhat å gjenoppta kontakten med henne etter det som skjedde.

Han skriver brev hjem. Slik skaper han to ulike selv. I brevene er han et selv som eksisterer kun for faren og der han fortsatt studerer medisin. I Paris er han samtidig et egentlig selv der han nesten utelukkende lar impulsene styre. Oppholdet i Paris representerer et slags ytterpunkt i livet hans. Aldri senere vil han være så styrt av spontane innfall.

STOLE PÅ EGEN DØMMEKRAFT?

Krigen er over. Midhat har ikke mer penger igjen, samtidig som han kjenner på at pliktene i Nablus kaller. Han klarer imidlertid ikke å forlate Paris før han har sendt brev til Jeanette. Han får sin gode venn Hani Murad til å lese gjennom brevet først for å få bekreftet at han bør sende det. Å få råd av venner er noe han gjør flere ganger før han tar valg.

Midhat virker i overkant avhengig av andres råd. Det er kanskje ikke så rart, når det han har

lært hjemme er å gjøre som faren forventer. Å stole på egen dømmekraft er ikke noe han har mye erfaring med.

Brevet til Jeanette er en kjærlighetserklæring, men også en avskjed. Han sier at han aldri kommer til å glemme henne. Han unnskylder seg for å ha dratt fra henne så plutselig, men forklarer seg også:

– [J]eg er så lei meg for det. Men jeg står ved det jeg sa. Jeg ble meg selv i dette landet, og derfor kan jeg ikke godta å være en representant for noe annet. Jeg hører til her like mye som jeg hører til i Palestina.

Midhat tar veien om Kairo for å overraske faren, som bor der med sin andre kone og barn – moren døde da Midhat var liten. Faren er imidlertid ikke hjemme. Han har reist til Palestina for å handle tøystoff. Dette viser seg å bli skjebnesvangert. Før Midhat selv ankommer Nablus, er det faren som mottar Jeanettes svar på Midhats kjærlighetserklæring. Han gjemmer brevet bort og sier ikke noe om det til Midhat. I brevet spør Jeanette Midhat om å komme tilbake til henne.

TUNG HJEMKOMST

Hjemkomsten til Nablus er tung. Farens velkomst er kald og anstrengt. Han anklager sønnen for å ha tatt seg for mye friheter i Frankrike. Han truer med å kappe av ham hånden og gjøre ham arveløs hvis han reiser tilbake dit. Midhat blir bedt om å velge mellom å overta teppeforretningen og å jobbe som lege. Siden han jo ikke er ferdig utdannet lege, men ikke vil si dette, har han ikke annet valg enn å jobbe i forretningen. Det impulsstyrte valget av historiestudier i Paris har snevret inn valgmulighetene hans i Nablus.

I tillegg sier faren klart fra om at Midhat nå bør finne seg en passende kone. Når Midhat legger seg den første kvelden hjemme i Nablus, kommer minnene fra barndommen tilbake, og

han skjønner ikke hvorfor han har valgt å reise hjem igjen:

Så meningsløst og så uforståelig, å lengte slik etter en tid som hadde vært så fattig på gleder og så overfylt med smerte.

Lyspunktene i hjemkomsten er vennskapet til fettere og tremenninger, spesielt til fetteren Jamil. Men mange oppfatter Midhat som en fremmed: «Du er jo blitt europeer.» Midhat får etter hvert kallenavnet Pariseren, fordi han går kledd vestlig og bruker hatt og stoff.

Det er Midhats bestemor som leder prosjektet med å finne ham en egnet kone. Her er de to på kollisjonskurs. Når bestemoren inviterer en mulig kone på besøk, må han selv gjemme seg. Han får kun se på kvinnen gjennom et nøkkelhull. Hvilken kontrast til Midhats mange erobringer i Paris!

Midhat får problemer med å sove, og gjør en dårlig jobb i farens teppebutikk. Han protesterer mot bestemoren, men kan ikke annet enn å gjøre som familien forventer. Er dette også noe han gjør for å få en sårt savnet bekreftelse fra sin egen far? Eller styres han av frykten for å bli gjort arveløs hvis han ikke innfrir farens forventninger?

FATIMA – VALGETS EGEN BETYDNING

Bestemoren velger ut Fatima Hammad fra den mest velstående og mektige familien i Nablus. Underveis i prosessen med frieriet endrer Midhat innstilling. Fra å protestere mot giftermålet får han faktisk lyst til å erobre Fatima. Midhats fetter Jamil uttrykker tydelig at hvis han hadde hatt muligheten, så ville han giftet seg med henne. At Fatima Hammad er ettertraktet, gjør henne plutselig mer interessant for Midhat. En enkelt uttalelse fra fetteren veier tungt i hans indre vektskål.

Så kommer en begivenhet der Fatima og Midhat får se hverandre uten foreldrene til stede. Det blir et vendepunkt. De to har, helt

Foto: Joanna Kosinska - Unsplash

uavhengig av hverandre, bestemt seg for å delta i en demonstrasjon i Jerusalem (Nebi Musa-opprøret). Fatima har egentlig ikke lov til å være der. De to får øye på hverandre i folkemassen, og det blir noen sekunders intens øyekontakt. Han begynner å bevege seg mot henne gjennom havet av folk, men kommer ikke framover. Etter dette har Fatima lyst til å få gifte seg med Midhat, og gir tydelig uttrykk for dette til sin far.

Det var dette Fatima hadde tenkt seg frem til inne på badet. Selv om det godt kunne hende at hun bare hadde innbilt seg at Midhat skulle være så annerledes enn andre menn, var en slik innbilning bedre enn noe som var fullstendig ukjent. Det var bedre å følge en skjør overbevisning og gjøre sitt eget valg, enn å la seg gripe i nakken og slynges ut på det åpne havet.

Her igjen er vi inne på temaet valg, nå fra Fatimas perspektiv. Det er viktigere å ta et valg selv enn å la andre velge. Det er viktigere å

gjøre sitt eget valg enn å velge det riktige. Faren lar seg overbevise. Han kommer overraskende innom teppeforretningen og forteller Midhat at han kan få gifte seg med Fatima.

DRIVKRAFTEN I ET SVIK

Kort tid etter forlovelsen dør Midhats far brått. Midhat reagerer med raseri. Alt raser sammen. Han har gjort mye for å tilfredsstille faren, og når faren er borte, virker hele tilværelsen meningsløs. Bryllupet gjennomføres, men Midhat har ikke glede av det. Han er utmattet. Kort tid etterpå viser det seg i tillegg at faren har testamentert teppebutikken til sin andre kone og deres barn, og gjort Midhat arveløs. Dette er et stort sjokk. Midhat må drive sin egen butikk.

Farens død blir et nytt vendepunkt. Nå er Midhat nødt til å klare seg på egen hånd. Nå kan han kun styre ut fra sin egen drivkraft. Dette lykkes han godt med, selv om drømmen om Jeanette likevel ikke er helt borte. Midhat får til forretningen, der han selger moderne klær som ikke mange andre tilbyr. Midhat og Fatima

sitt forhold utvikler seg også godt. De får fire barn som gir dem mye glede og mye jobb.

PSYKOSE

En god stund senere finner Midhat brevet fra Jeanette. I mer enn 15 år har det ligget skjult under flisene på farens kontor. I brevet ber altså Jeanette ham om å komme til Frankrike. Midhat blir manisk og psykotisk, og lagt inn på sykehus. Livet kunne tatt en helt annen retning hvis han hadde fått brevet. Hadde han da kanskje valgt å reise tilbake til Frankrike for å gifte seg med Jeanette? Denne tanken sender ham ned i et mørkt hull.

Midhat har likevel selvinnsikt nok til å forstå at han sannsynligvis ville valgt å fortsette livet sitt i Palestina selv om han hadde fått lese brevet fra Jeanette i 1919. Det som er verst for ham følelsesmessig er at faren, ved å skjule brevet, fratok ham muligheten til å ta dette valget selv. Psykosen går etter hvert over, og han får reise hjem igjen. Han blir svært glad for å komme tilbake til familien sin.

FORSONING MED VALGENE

Boken avsluttes med en intens dialog mellom Midhat og franske fader Antoine, som jobber på det lokale sykehuset. Midhat ser tilbake på livet sitt og reflekterer over alle feilsteg han har gjort. Det som nå betyr noe for ham er kona og barna, og venner.

– Når jeg ser tilbake på livet, sa han, ser jeg en rekke feiltrinn. Vakre, herlige feiltrinn. Jeg ville ikke ha vært dem foruten ... kanskje ville jeg ha gjort om på noen få ting, sa Midhat. –

Men hvordan skal man kunne vite slikt der og da? De viktigste valgene tar vi når vi er unge.

– De er fremdeles ung.

Midhat hevet et øyebryn.

– De kan ikke være mer enn femogtredve.

– Jeg er enogførti.

– Å, men det er fortsatt ungt. De har massevis av tid til flere feiltrinn.

Begge lo, og den anspenheten som muligens hadde vært der før – eller kanskje var dette kun noe Antoine hadde innbilt seg – den forsvant nå helt ...

– Barna mine måler meg som far, og se: Jeg kommer til kort. Sett fra deres perspektiv gjør jeg feil hele tiden. På den annen siden tror jeg ... at uten dem ville jeg ikke ha vært noe i det hele tatt.

Så sier Midhat at han tilgir fader Antoine.

Som leser skjønner man umiddelbart ikke hva det er han tilgir fader Antoine for. Uansett hva forfatteren her har tenkt, er det tydelig at Midhat, som 41-åring, har tatt det eksistensielle valget å forsone seg med de ulike valgene han har tatt. Valgmulighetene har vært begrenset, men han har tatt egne valg når han har kunnet, selv om de ikke alltid har vært like vellykkede: Farens valg av medisinstudiet. Midhats impulsvalg om å studere europeisk historie og leve et fritt kjærlighetsliv i Paris. Pliktvalget det var å returnere til Palestina og prøve å innfri farens forventninger. Erobringen av Fatima, egen forretning og familieliv. Her kan vi kanskje trekke en tråd til dette sitatet fra Samuel Becketts nest siste bok: «Ever tried. Ever failed. No matter. Try again. Fail better.»

Foto: Paolo Brandau - Unsplash

Om arbeidet med *Fugleguten*

Eg tenkte at no har dei hatt seminar på forlaget, og bestemt seg for å kvitta seg med dei forfattarane som ikkje sel noko særleg. Eg spurte rett ut om forlaget prøvde å bli kvitt meg.

Eg var 9 år, eg skalv og eg følte meg rar. Mor mi hadde kjøpt sjokolade og druer midt i veka, men eg hadde ikkje lyst på. Doktoren kom med noko kaldt og blankt metall og lytta på meg. Han sa eg hadde lungebetennelse, og måtte på sjukehuset. Me hadde ikkje bil. Mor mi bestilte ein drosje. I ein svart drosje på veg til sjukehuset forstod eg at dette var sjølve Alvoret. Det alvorlege Alvoret, som eg hadde visst fanst ein plass, men som dei vaksne kviskra om, for me ungar hadde ikkje lov til å nærma oss dette Alvoret, men no var eg midt i det likevel. Eg blei lagt på ein rom på sjukehuset, så hugsar eg at mor mi måtte gå, for besøkstida var slutt, ho hadde berre lov å vera der ein time per dag, og så såg eg på klokka mi, og visste det var 23 timar

til ho kunne komma tilbake, og så såg eg kor seint sekundvisaren seig rundt der inne. Den einsemda på ein rommet der. Alvoret. Klokka som nesten sto stille. Maten eg fekk beskjed om å eta opp, men som var så ekkel å ha i munnen. Synet av regndropar som renn i små rykk ned eit vindauga. Ei naken grein frå ein busk, som kjem til syne i det same vindauga, ho vaiar og gyngar i ein vind der ute, og ho vaiar av og til så veldig at eg ikkje kunne sjå henne. Men så kom ho til syne igjen. Den greina dirra og skalv litt og, gjorde ho ikkje? Og så hadde det gått tre minutt. Dei som har vore i vegleiingsgruppe saman med meg, har antakeleg høyrte meg snakka om denne opplevinga før. Dette hadde eg lenge bestemt meg for å skriva om. Og lenge hadde

Denne teksten av Rune Belsvik er fra et foredrag i Acem Forum, 6. februar 2020.

denne boka arbeidstittel: JOLVER BLIR SJUK. Det skulle bli mi 3. bok om Jolver, og eg tenkte at om den sjukehusscenen vitta på seg, om det kom eit skred av ord, han kunne for eksempel begynna å leita etter noko, og plutseleg var han inne på forbodne rom på sjukehuset, eit eller anna sånt, då kunne det bli ein roman for barn, og viss det stoppa opp på side 7 eller noko, så hadde eg nokre andre små ting eg kunne skriva om. Det stoppa opp på side 6. Då var det liksom tømt ut.

Men eg visste om ei anna einsemd eg har snakka om i fleire vegleingsgrupper:

Når eg var ulydig, ja, eg trur eg var ein energisk og krevjande liten gut, laga mykje styr og lyd, og eg trur det var eit forsøk på å få tilbake plassen min som den einaste ungen til mor mi, den heilt spesielle og høgt elska, den plassen eg hadde heilt til søster mi kom, men så, når eg gjekk over ein eller annan strek, så sa mor mi at eg kunne gå inn på rommet og venta der til pappa kom heim, og då eg sat der inne på rommet og venta på at far min skulle komma heim for å kjefta på meg, for det var hans jobb, og eg sat der på rommet og kvidde meg til far min skulle komma heim, mens eg hørte mor mi og søster mi lo og kosa seg inni stova, då var eg utstøytt. Eg passa ikkje inn. Denne følelsen av å bli stengt ute frå fellesskapet, ikkje passa inn hos dei andre, har eg snakka om mange gonger. Og denne einsemda inne på rommet hadde eg alt skrive om, men det var så mange nyansar av einsemd og redsle og plutseleg og uventa trøyst eg ikkje hadde fått med, så eg ville skriva om dette ein gong til, og særleg om den gongen mor mi sendte meg inn på rommet for noko eg faktisk ikkje hadde gjort, og så sa eg dette til far min, og så hørte han på meg og trudde meg, og han gjekk inn i stova til mor mi, eg hørte dei snakka lavt saman, og så kom far min tilbake, og så sa han at damer kunne ha visse periodar, eg ante ikkje kva sånne periodar kunne vera,

ikkje våga eg å spørja heller, men mamma hadde vel ikkje periodar, ho var jo alltid mamma, og så kom ho inn på rommet og sa unnskyld. Dette ville eg ha med i mi nye bok.

Ja, og så einsemda på 17. mai. Når alt var kjekt med mengder av iskrem og glade folk, og plutseleg får eg auga på noko som blenker så fint, eg spring mot det, ser det er ein søledam som sola skin i, og då eg skal tilbake til mor mi og far min for å fortelja dei om søledammen, så er dei ikkje der. Eg kan ikkje finna dei. Det tar ei heil stund, kanskje over eit minutt, før eg finn dei igjen.

Dette 17. mai-minnet var eg usikker på om eg faktisk hadde opplevd, eller om det berre var noko eg hadde funne på ein gong eg hadde bruk for å fortelja om kor galt det kan gå mens flagga vaier og dei fleste ropar glade og fornøgde, men eg tenkte det kunne komma nokre spennande setningar ut av det, viss eg gjekk nærmare inn på hendinga og prøvde å bygga henne ut.

Eg bestemte meg for at denne boka måtte bli ei samling forteljingar. Å gå tett innpå og inn i disse minna. Kanskje eg kunne bruka det eg hugsa frå den gamle badestranda vår også no. Eg hadde lenge gledd meg til å prøva å skriva om den. Ei sommarforteljing. Kanskje ei heil bok om badestranda. Men ein ting er å gle seg til å skriva om noko, for så lenge eg gler meg så er det ei glede, men når eg begynner å gjera alvor av det, ja, så blir det alvor, og manglane og det uvisse og svake kjem fort til syne.

Ja, det var nokre varme minne frå min barnoms badestrand. Den støvete vegen me måtte gå. Me hadde, som sagt, ikkje bil. Pappa var på jobb. Mor mi og eg dytta barnevogna med veslesøster mi opp ein bratt bakke. Den plutselege lyden av ungar som hylte glade og ivrige nede på stranda, når me endeleg kom nærme nok, fargane av baderingar og badeballar, lukta av solkrem, nabodama sine store, nakne lår, ei lita jenta med blå lepper står og hakkar tenner,

Eg gjekk på research til eit grantre.

likevel hoppar ho uti ein gong til, mine stadige forsøk på å få til å ligga stille og flyta på rygg, og at eg igjen og igjen gjekk under, og munn og nase fyltest av sjø, mørke djupt i sjøen, dropane på augevippene.

Eg skulle ein tur til Stord om ikkje lenge, og eg bestemte meg for å dra på research i Sponavikjo, som stranda heitte – og ein sein haustdag sto eg der, i ein tom kulisse, som hadde krympa i forhold til den gongen. Eg visste ikkje heilt kva eg hadde venta, og eg visste ikkje heilt kva eg fekk ut av å stå der, men eg hadde gjort det eg hadde bestemt meg for, nemleg å oppsøka mi barndoms strand, og det å ha gjennomført noko eg har bestemt meg for gir alltid littegrann glede, og ein følelse av at han der Rune kan eg stola på – i min vesle skrivebutikk.

Eg gjekk til skrivebordet. Eg opna pc-en og la ein del kabalar. Var innom Facebook. Tok ein tur ut i stova til kona. Og så vidare. Eg gjekk tilbake og skreiv nokre ord, blei straks skuffa over at orda var så alminnelege, så fullstendig utan overrasking. Denne skuffelsen er ein vanleg gjest ved skrivebordet mitt, så eg let skuffelsen vera der, mens eg skreiv vidare. Eg følte at eg nærma meg noko innimellom, men eg brydde meg ikkje om å prøva å forklara dette fenomenet nøyare for meg sjølv. Det er vanleg ved mitt skrivebord med fornemmelsar, aningar, og ein aksept av at eg faktisk ikkje forstår kva det er som eigentleg skjer, når ein idé får merksemd i hovudet, medan handa med tusjpenen eller tastaturet ventar på å bli aktivert til å skriva bokstavar og setningar som slepper gjennom den første indre sensuren, plutselig stryka ut eller sletta det nyleg aksepterte og nedskrivne, bort med det, skriva to ord, venta, skriva ei halv

Foto: Bart Zimny - Unsplash

side i stor fart, kjenna at noko i meg gler seg til å sjå kva som blei skrive her, for eg hugsar det ikkje, men eg veit eg har skrive det ned. Den delen av meg som driv med å forstå ting, forstår ikkje kva det er som skjer i den skrivande augeblinken. Men altså ei aning av at eg av og til nærmar meg noko, kva no dette «noko» er, og ei sånn aning er alltid velkommen hos meg.

Eg gjekk på research til eit grantre. Eg skulle skriva om ein gut som klatra i ei gran for å henta ein fugleunge. Men kvaslag ord kunne eg bruka for å få med den svimlande følelsen av å stå høgt der oppe på ei spinkel grein med ein fugleunge i handa, sjå den harde bakken i botnen av alt, og begynna å tenka på korleis ein skal klatra ned. Og korleis ser eigentleg eit grantre ut?

Korfor skulle denne guten henta ein fugleunge? Jo, han hadde vore med far sin på tur. Dei hadde møtt ein gut som hadde ei tam kråka. Når faren snakka om denne guten med kråka høyrtest han så begeistra ut. Det var dette hovudpersonen min hadde lyst på – å gjera far sin begeistra – og no visste han kva som måtte til – han måtte få seg ein fugl. Eg hadde alt skrive om den turen med faren, og det hadde dukka opp eit par setningar eller avsnitt der som faktisk overraska meg og ga meg eit fint lite løft.

Det var og eit minne om å ha gebursdag eg ville bruka. Eg kunne invitera så og så mange. Alle ville helst bli invitert, men eg hadde berre lov å be sju stykke, trur eg det var. Det er sånn eg hugsar det iallfall. Eg synst og å hugsa at eg likte godt makta eg hadde i å velja ut dei sju. Dessutan skulle eg vera hovudpersonen, æresgjesten, eller bursdagsbarnet som det heitte. Det trur eg og eg likte godt. Men ein gong kom eg for seint til min egen bursdag. Var det mogleg? Kva var det som skjedde? Eg ville prøva å dikta om det.

Manuskriptet voks sakte men sikkert. Eg fekk beskjed frå Cappelen Damm om at forlagsredaktøren min skulle slutta, og eg fekk vita namnet på den nye. Eg sendte inn min vesle bunke. Ei stund tenkte eg at dette kanskje var heilt geniale

forteljingar. Og så tenkte eg at dei kanskje ikkje heldt mål. Osv.

Det gjekk over to veker før eg fekk svar. Det var eit dårleg teikn. Og tilbakemeldinga var dårleg. Denne boka var altså om guten Jolver, som eg hadde skrive to bøker om tidlegare. Men det var no for lenge sidan dei to bøkene kom ut, meinte den nye redaktøren, så her burde eg tenka på ei separat bok om eg ville. To av dei ni forteljingane synst ho var ok å prøva å bygga vidare på. Nemleg han som kom for seint til bursdagen sin, og han som klatra opp i ei gran for å henta ein fugleunge. Men det måtte skje meir. Ikkje så stillestående. Og eg kunne ikkje skriva at ein unge valde ut bursdagsgjestene sine, iallfall ikkje utan å fortelja nøye at dette var ei forteljing frå gamle dagar, for slikt var så å seia forbode no til dags. Enten inviterer du heile klassen, eller alle jentene, eller alle gutane. Og den sjukehushistoria mi var det umogleg for ein unge av i dag å forhalda seg til. Men altså. To av forteljingane kunne vera moglege utgangspunkt for noko nytt. Dei sju andre burde eg sjå vekk frå.

Eg skreiv om dei to forteljingane etter tur. Nei, det var ingen interesse for dei. Manus blei lest av ein annan konsulent, og vedkommande var einig i at dette var for lite engasjerande. Eg tenkte at no har dei hatt seminar på forlaget, og bestemt seg for å kvitta seg med dei forfattarane som ikkje sel noko særleg. Eg spurte rett ut om forlaget prøvde å bli kvitt meg. Då lo forlagsredaktøren ein liten latter, så vidt eg hugsar, ikkje noko vondsinna latter, men eg tenkte at denne setninga har ho høyrte før. «Prøver de å bli kvitt meg?» Ho sa vel og rett ut, at nei, sånn tenkte dei ikkje.

Javel, tenkte eg, då er det kanskje slutten som har begynt, og eg kjente ei stor, seig tristheit nærma seg.

Eg prøvde å la det vera sånn som det var. Eg kjente at eg kunne halda det ut. Iallfall foreløpig.

Eg fekk ei melding frå Samlaget, dei hadde begynt ein grøssarserie, og dei lurte på om eg

Eg ville helst skriva så udramatisk og enkelt og kvardagsleg som råd, i eit håp om å børsta fram nokre små skinande punkt i alminnelegheita.

kunne tenka meg å skriva ei sånn grøssarbobok. «Ja», sa eg. Eg skulle få høyra nærmare frå dei når ein del ting var på plass.

Eg hadde aldri skriva skumle bøker. Eg ville helst skriva så udramatisk og enkelt og kvardagsleg som råd, i eit håp om å børsta fram nokre små skinande punkt i alminnelegheita. Men no var eg ille ute, eg var ein gammal og refusert forfattar, eg måtte sjekka alle moglegheitene. Eg begynte å dagdrøyma om skumle ting.

Men det viste seg at det hadde oppstått nokre kommunikasjonsproblem. Redaktøren i Samlaget hadde prøvd å ringa meg og senda e-post til meg fleire gonger, og no var tidsfristen for å søka midlar til spøkelsesforteljinga ute. Det var noko med telefonen min og pc-en og greier. Dette forstod eg då eg ringte Samlaget for å høyra kva det blei til. Dei sa dei hadde prøvd å kontakta meg fleire gonger, og eg fann etter kvart e-postane frå dei. Men dei lurte på om eg hadde andre ting liggande. I så fall var dei interessert i å kikka på det. Det hadde eg jo. Eg hadde 9 forteljingar pluss to nye variantar av to av dei.

Eg sendte det inn.

Ja, her var det mange fine ting, sa redaktøren på Samlaget. Han hadde mest tru på dei 9 fortellingane. Ikkje den med sjukehuset. Men elles fleire fine ting, og han lurte på om eg ikkje kunne tenka meg å gjera det om til ein liten roman. Finna eit fokus, laga litt greie overgangar. Men eg måtte nok finna eit anna namn til hovudpersonen, sidan eg hadde skriva bøker om han på eit anna forlag. Ny tittel sjølv sagt.

I fleire dagar gjekk eg og tenkte på kva denne redaktøren hadde sagt. «Her var det mange fine ting.» Så lurte eg på kva eg skulle la guten heita

i staden for Jolver. Eg søkte i google etter dei mest populære namna no til dags og bestemte meg for Johan. Eg leita opp namnet Jolver i manuskriptet, viska ut eit for eit og skreiv inn Johan. Det tok lang tid. Ein himla kjedeleg jobb. Det var kjekkare å prøva å smi saman forteljingane til ei einaste større forteljing.

Eg sendte manus inn.

Redaktøren skreiv e-post tilbake, skrøyt av forandringane, men reagerte på namnet. Johan var for likt på Jolver, eg burde prøva å finna noko betre. Pokker heller, tenkte eg, skal eg verkeleg måtte gå gjennom manuskriptet på leit etter eit namn igjen. Eg skreiv tilbake ei sint setning: «Eg føler at eg blir jaga rundt i mitt eige manuskript, viss eg skal måtta forandra dette namnet ein gong til.»

Redaktøren ringte. Eg høyrtest sint ut, og eg lurte på om eg no var blitt ein gretten gubbe, ja, eg blei overraska over min eigen irritasjon, for følelsen bak var jo at denne jobben med å leita gjennom manus etter eit namn, for å bytta det ut med eit anna, var nedverdige. Eg ville vera ein respektert forfattar, ikkje ein tulling som brukte timar og dagar på å forandra namn på ein gut i eit manus. Først ein gong, å så ein gong til. «Ja,» sa redaktøren «viss det var vanskeleg for meg å retta på noko så lite som eit namn, så ville samarbeidet vårt bli vanskeleg, det er jo vanleg å omarbeida manus, sjølv hadde han kanskje skriva om eigne manus både 10 og 15 gonger. Redaktøren er sjølv ein respektert og god forfattar.

Ja, sa eg, for eg tenkte at no heng alt i ein tynn tråd igjen, så no er det viktig å vera ærleg og presis, ja, nei, det er ikkje det at eg har

Eg håpte det skulle skje noko overraskande og forløysande. Det gjorde det ikkje.

noko imot å gi guten endå eit nytt namn, men arbeidet med å finna namnet i manus, viska ut bokstav for bokstav, og så skriva inn det nye er berre ein himla stor og kjedeleg jobb.

Men du har jo «søk og erstatt»-funksjonen i skriveprogrammet, sa han. Så lærte han meg korleis eg kunne finna fram til denne funksjonen, og etterpå forandra eg namnet Johan til Lukas på mindre enn eit minutt.

Manus gjekk fram og tilbake nokre gonger. Redaktøren ville at eg skulle få med meir om han guten med kråka. Han visste eg ingenting meir om. Eg snakka aldri med han. Eg såg han ein gong så vidt i eit tre i lag med ei kråke.

Eg blei uroleg. Skulle eg måtta finna opp ting som aldri skjedde inni denne boka som bygde på mine minne? Det kjentest feil. Men eg hadde no bestemt meg for å vera open og velvillig, og eg prøvde. Eg dikta i veg. Eg håpte det skulle skje noko overraskande og forløysande. Det gjorde det ikkje.

Men redaktøren likte dette. Han ville gjerne ha meir av det. Men då måtte forteljinga om 17. mai ut. Og den forteljinga om badestranda hadde ikkje noko plass her no, sånn det hadde utvikla seg. Kanskje bortsett frå Lukas sine forsøk på å flyta på rygg, for der var det noko han gjerne ville ha med. Men han trudde ikkje det var lurt å ha med eit kapittel om at damene kan ha visse periodar, nei, det synst han eg skulle ta ut.

Eg tok ut 17. mai og badestranda og damer med periodar. Eg følte meg nokså tøff då.

Etter nokre små justeringar meinte redaktøren vi var i mål. Han sa han hadde god tru på manuskriptet. Det kom gode bokomtalar i Bergens Tidende, Fædrelandsvennen og NRK radio. Boka blei nominert til Brageprisen. No trudde

eg også at dette var ei sterk og god bok.

Like før jul ringte redaktøren og fortalte at boka var blitt nulla av Kulturrådet. Dei har ein komité som kvart år vurderer kva for bøker som skal kjøpast inn til biblioteka. Eg forstår det slik, at denne komiteen er der for å hindra at det blir gitt støtte uansett, at berre gjennomarbeidde bøker som har vore innom redaktør og har ein viss kvalitet skal få støtte. Komiteen har inga plikt til å grunngi kvifor dei godkjenner eller nullar bøker. Boka om Lukas blei altså nulla. Eg veit ikkje kvifor.

Men no tenker eg meir på Dvergspissmusa. Ein dag får ho eit brev frå Skogkontoret. Der står det at ho er kåra til skogens viktigaste dyr. Det berre dukka opp i hovudet. Eg kjenner at eg har ei viss glede av å tenka på henne.

Foto: My Life through a Lens - Unsplash

Dag Jenssen

Bedre enn vårt rykte?

Rutger Bregman: *Folk flest er gode. En ny fortelling om menneskenaturen*, Spartacus, 2020. (De meeste mensen deugen: een nieuwe geschiedenis van de mens. De Correspondent, 2019.)

Rutger Bregman (f. 1988) er en nederlandsk historiker som har gjort seg bemerket med bestselgere som *Utopia for realister* fra 2017 og *Folk flest er gode* fra 2020. I den sistnevnte boken, som på engelsk har tittelen *Humankind: A Hopeful History*, kritiserer han et negativt menneskesyn. I stedet søker han å begrunne et bilde av mennesket som grunnleggende godt.

Foto: ©StephanVanfleteren

Er mennesket grunnleggende ondt, eller er det godt? Spørsmålet hører til de evige. Den engelske filosofen Thomas Hobbes mente handlingene våre bunner i enkel selvoppholdelsesdrift, og at uten en allmektig stat som setter grenser, ville vi forfalle til alles krig mot alle. Jean-Jacques Rousseau mente derimot at vi er født gode og medfølende, og at sivilisasjonen snarere gjør oss onde. I *Folk flest er gode* stiller Rutger Bregman seg på Rousseaus side, og finner støtte for sitt syn i nyere forskning.

Det fins en utbredt forestilling om at mennesker fra naturens side er egoistiske, aggressive og ofte styrt av impulsiv frykt. Så snart noe eller noen skraper i overflaten, så oppløses vår ferniss av sivilisasjon, og vår primitive, ondartede natur trer fram.

Forestillingen er formulert så tidlig som hos den greske historikeren Thukydid. I 430 før vår tidsregning ble Aten angrepet av en pest som drepte nærmere halvparten av Atens befolkning. Thukydid skriver i *Peloponneserkrigen* om lovløsheten som fulgte: «Overveldet av katastrofen, så ikke folk hva som ville komme til å skje med dem, og de begynte å miste respekt både for gudenes og menneskenes lover.» Det samme perspektivet hadde Margaret Thatcher; under opptøyene mot hennes innstrammingspolitikk uttalte hun: «Sivilisasjonens ferniss er svært tynn.»

Men dette ofte formulerte bildet stemmer ikke, mener Bregman. Det er snarere vår gode natur som er mest framtrædende. Det er nettopp den som dukker fram også i nødens stund og når ting er i oppløsning.

ORKANEN I NEW ORLEANS

Bregmans synspunkt kan tydeliggjøres ved det som skjedde i New Orleans i 2005, da orkanen

Katrina feide inn fra sørøst. Kraftige oversvømmelser rammet 80% av boligene, og mer enn 1800 mistet livet. Situasjonen var kaotisk. Snart rapporterte avisene om voldtekt, skyting, ran og barnemord. Igjen ble teorien om sivilisasjonens ferniss formulert, blant annet av en journalist som påpekte at de fleste vender tilbake til apestadiet når det organiserte og siviliserte livet opphører.

Men var det dette som skjedde i New Orleans? Forskere fant etter hvert noe annet. Det de fleste hadde trodd var skudd fra skytevåpen, viste seg å være lyden fra en sprukket sikkerhetsventil på en gasstank. Politiet måtte innrømme at det ikke fantes et eneste bekreftet tilfelle av mord eller voldtekt. Noe stjeling hadde det vært, men i hovedsak utført av grupper som hadde samlet seg i et forsøk på å overleve. I det store og hele hadde folk handlet på en positiv måte. De kom med båter for å hjelpe, de organiserte seg for å lete opp mat, klær og medisiner og gi til de som trengte. I stedet for egoisme og anarki, utviste de mot og hjelpevilje.

New Orleans er intet unntak, hevder Bregman. Et forskningssenter for katastrofer ved Universitetet i Delaware har vurdert nær 700 feltstudier som er gjort siden 1963. Konklusjonen er at katastrofer ikke ender i barbarisk

Foto: Carol Colman - Pixabay

kaos. I hovedsak forholder folk seg rolig, og de handler stort sett til beste for andre. Fra naturens side, under sivilisasjonens overflate, foretrekker vi den gode siden i oss. Ikke bare er vi hjelpsomme, vi er også konstruktive og motstandsdyktige i møte med kriser og katastrofer – altså nettopp idet den siviliserte orden mer eller mindre bryter sammen.

DIKTATUR ELLER DEMOKRATISK TILLIT?

For Bregman henger temaet om vi er grunnleggende gode eller onde, nært sammen med politikk og ledelsesspørsmål. Dersom mennesket er primitivt og svakt, kreves sterk, nærmest diktatorisk ledelse. Er mennesket derimot godt og robust, kan vi ha tillit til hverandre, og sterk ledelse blir unødvendig. Ja, den kan ødelegge, slik det også skulle vise seg i New Orleans.

Drevet fram av pressens ryktespredning, fikk myndighetene i den oversvømte sørstatsbyen tilløp til panikk. Nasjonalgarden ble innkalt, etter hvert var inntil 72 000 soldater på plass.

Guvernøren uttalte at troppene «visste å skyte for å drepe, og jeg forventer at de vil gjøre det». Politiet åpnet ild mot seks ubevæpnede svarte innbyggere og drepte to, en 17 år gammel gutt og en mentalt funksjonshemmet førtiåring.

Bregman indikerer at politiske ledere griper til fysisk makt for å hindre scenarier som bare fins i deres egne hoder. De handler ut fra forestillingen om at gjennomsnittsmennesket er styrt av egeninteresse, slik de selv er det. For Bregman er det noen som har hevet seg opp over mengden, og nettopp disse representerer egoismen, som de projiserer nedover på folket, som er godt.

TO FILOSOFER

Bregman vender seg ofte til Hobbes og Rousseau. Thomas Hobbes levde under revolusjonære tilstander i England på 1600-tallet og hadde god anledning til å observere mennesket i fri dressur. Livet i naturtilstanden oppfattet han som «ensomt, fattig, stygt, brutalt og kort», en permanent borgerkrig mellom alle. Men

situasjonen kunne avhjelpest ved at man overga sin individuelle frihet til en hersker som holdt folk i sjakk og garanterte sivilisert orden. Hobbes foreslo absolutisme, lederens uinnskrenkede makt. En parallell til guvernøren i New Orleans.

Jean-Jacques Rousseau, derimot, er definitivt Bregmans mann. Rousseau er provinsboeren som kom til det hypersiviliserte og absolutistiske Paris på 1700-tallet, og som knapt likte det han så. For ham var naturtilstanden en idyll. På bunnen er vi medfølende, sunne og sterke. Det er sivilisasjonen som har gjort oss kyniske, selviske, sløve og kraftløse. For Rousseau var det ikke tale om å gi fra seg friheten til en hersker. Hans motto var: Gi oss frihet, eller så er alt tapt.

Slik Bregman ser det, er Hobbes' tankegang gjentatt millioner av ganger av diktatorer, generaler, direktører, ledere og ledelseskonsulenter. Rousseaus budskap er like standhaftig gjentatt de siste 250 år, og særlig sterkt av anarkister og revolusjonære opprørere. Det er dette siste prosjektet Bregman vil gi sin skjerv til. I en viss forstand er det et demokratisk prosjekt. Gi makten til folket, ha tillit til selvstyre.

Mot slutten av boken viser Bregman til forskning med økt demokratisk deltakelse i byer som Hamburg og New York, og han viser til former for ledelse som baserer seg på selvstyrte grupper som gis stor tillit til å utføre sine oppgaver. Den nyere management-kulturens mer autoritære og iblant nedover-mistroiske lederstil, har han lite til overs for.

GOLDING OG *FLUENES HERRE*

I sine begrunnelser trekker Bregman blant annet fram William Golding's *Fluenes herre*, den nobelprisbelønnede romanen om siviliserte gutter som strandet på en øde øy og på kort tid utviklet barbari. Ingen skjønnlitterære bøker har vel i større grad fremmet ferniss-forestillingen.

Men ifølge Bregman, er det ingen grunn til å

ta Golding alvorlig. Det fins en hendelse som avkrefter *Fluenes herre*. I 1965 strandet seks gutter i tenårene på den ubebodde øya 'Ata, et stykke utenfor kysten av Tonga i Stillehavet. Guttene var der i ett år før de ble reddet. De hadde klart seg utmerket. De hadde dannet et lite samfunn med egen hage, gode lager for regnvann og gymnastikkanlegg. Samarbeidet var upåklagelig, og guttene håndterte effektivt framvoksende konflikter. De som var uenige, måtte ta seg noen timers tenkepause på hver sin side av øya og kjøle ned temperamentet, før de ble brakt sammen igjen for å skvære opp.

VALPEMENNESKET

Historien om guttene på 'Ata er tankevekkende, og Bregman forteller en rekke slike for å underbygge sitt syn. Det er likevel fra vitenskap han henter det meste av sine begrunnelser. Et hovedmateriale er nyere forskning om evolusjonen som indikerer at vi fra naturens side er formet som velvillige, snille og svært sosiale vesener.

Vi har ikke vært alene som menneskeliknende skapninger de siste par hundre tusen år. Vår mest kjente nabo var neandertalerne, som hadde større hjerne enn oss, men som forsvant for rundt 50 000 år siden. Hvorfor forsvant de? En vanlig teori har vært at vi nedkjempet og utryddet dem – men riktignok bare i hovedsak, for vi paret oss også med dem. Historiens første etniske rensing kaller likevel Yuval Noah Harari neandertalernes forsvinning i bestselgeren *Sapiens*.

Bregman avviser imidlertid Harari. Antropologisk forskning sannsynliggjør at mennesket de siste 200 000 år er blitt mer «barne-liknende», en snillere variant av førmennesket. Dyreforsøk har vist hvordan det kan ha vært mulig. På få år har man for eksempel kunnet framdyrke rever som logrer med halen, ønsker oppmerksomhet, som motstår å bli voksne, er lærevillige og viser vennlig atferd. Det synes som om mennesket

har vært gjennom en liknende utvikling i en form for selv-temming.

Bregman foreslår *homo puppy*, valpemenesket, som en passende betegnelse på hva vi er blitt gjennom denne prosessen.

SKAM OG SAMARBEID

Også vår sosialt følsomme natur er et resultat av utviklingen henimot valpemenesket. Vi bryr oss om hva andre tenker om oss. Vi kan rødme av skam, og vi skal være den eneste arten med mye hvitt i øyet, noe som tydelig indikerer overfor de andre hvor oppmerksomheten vår går. Slik er vi biologisk formet til å være åpne for andres blikk. Vi er en art som har et indre liv å bli kjent med og også vise fram. Gruppen, de andre, er det sentrale for oss, og vårt indre liv kan ikke skilles fra dette.

En slik sterk sosial innretning fremmer læring gjennom kopiering og effektivitet gjennom samarbeid. Det kan meget vel være at neander-taleren hadde mer hjernekraft enn oss. Men vi seiret gjennom læring og samarbeid i gruppen vi tilhørte, ikke gjennom etnisk rensing. Grunnen til at det ble oss, er at vi sammen klarte å håndtere de betydelige klimautfordringene under den siste istiden.

SOLIDARITET OG FREMMEDFIENDTLIGHET

Vi er altså formet slik at vi foretrekker å samarbeide, lære av hverandre og unngå å gjøre sosialt skammelige ting. Når sivilisasjonen rundt oss bryter sammen, er det disse opprinnelige menneskelige egenskapene vi vender tilbake til.

Unektelig er det likevel mye ondskap i menneskets historie. Hvordan forklarer Bregman dette? Dessverre kan vår gruppesolidaritet også være en kilde til antipati mot de andre. Det vennlige mennesket er også det fremmedfiendtlige mennesket. Det ser faktisk ut til at en slik dobbelthet er genetisk kodet. Det samme hormonet som er forbundet med omtanke for

nære venner, oksytocin, er også forbundet med aversjon mot fremmede.

Bregman viser til det sterke samholdet mellom tyske soldater under andre verdenskrig. Kameratskapet er en del av forklaringen på hvorfor disse soldatene var så kampdyktige. Det var ikke fanatisme og nazistisk ideologi som drev dem, men båndet til kameratene. Den tyske krigsledelsen utnyttet denne solidaritetsmekanismen og passet på at enheter tilbrakte tid sammen for å bli godt kjent, før de gikk ut i kamp. Materialet Bregman bygger på, er en studie av 150 000 transkriberte sider med opptak av 4000 soldater i fangenskap.

Det er altså for sine egne man kjemper mot de andre. Solidariteten og vennligheten innad driver ondskapen utad. For terrorister finner man det samme mønsteret. Få av dem er stramme ideologer eller sære avvikere. De er derimot gjerne med i mindre grupper hvor man stiller opp og er villig til store offer for hverandre.

SOLDATER VIL HELST IKKE SKYTE

At det tross denne tosidigheten i solidariteten, kan være vanskelig å frambringe morderisk atferd, formidler Bregman interessante funn om. Historisk er det bare et mindretall av soldater i krig som faktisk løsner skudd, mellom 13 og 18% ifølge en større nyere oversiktsstudie. Mange sikter også over hodet på fienden når de skyter.

Det fins en sterk aversjon mot å drepe, til tross for at media og filmindustrien ofte portretterer det motsatte. Den psykologiske nærheten til fienden kan være et virksomt hinder for drapslysten. Mange kriger har blitt utkjempet med dopede soldater. Det er trolig en måte å skape den rette ufølsomhet på og gjelder kriger i antikken så vel som fra det siste århundret, som i Korea og Vietnam. En annen metode for å motvirke våre naturlige fredelige instinkter, er omfattende trening i å drepe, gjerne med gjentakende skyt-

ing på figurer for å oppøve en kroppslig automatikk i møtet med fienden. Under Korea- og Vietnamkrigen oppnådde man henholdsvis 55% og 95% avfyringsprosent med dette og liknende metoder.

SIVILISASJON OGSÅ EN DRIVER FOR ONDSKAP

Valpemennesket er altså lite disponert for å drepe. Gruppefølelsen kan imidlertid stimulere til fremmedfiendtlig atferd, og spesifikke treningsmetoder kan forsterke dette. Ondskapen er slik sett en del av vår natur, men den er underordnet.

Sivilisasjon er en ytterligere faktor som kan drive den onde siden. Som vi husker, var Rousseau skeptisk til sivilisasjonen. Så også Bregman. For mennesket gikk det galt etter avslutningen av siste istid for 10 000-15 000 år siden. Da startet en utvikling som førte til større sivilisasjoner, som ved Nilens, Eufrats og Tigris' bredder.

Forut for de store sivilisasjonene var mennesket nomader og levde i grupper, ofte med rundt 150 medlemmer. Det var under de nomadiske livsbetingelsene mennesket dyrket fram de sosiale trekkene vi har referert til. Antropologer mener i dag at gruppene var styrt i stor grad ved diskusjon og deltakelse. Ulikhet og ledelse fantes, men dette var knyttet til bestemte verdsatte egenskaper, som kunnskap eller dyktighet. Ledere fikk jobben gjort. Men dersom en leder utviklet for høye tanker om seg selv, ble han fjernet. Gruppen holdt det grandiose egoet og opphøyelsen fra de andre i sjakk.

Framveksten av større sivilisasjoner skapte imidlertid en serie med irreversible endringer. Mennesket ble fastboende, befolkningen økte, folk ervervet eiendom, mer kompliserte styringssystemer utviklet seg, blant annet for å hente inn skatt. Det kom en statsmakt. Krieger ble vanlig fordi det kunne være ønskelig å utvide territoriet. Prestisje, arvet gods og å gifte bort kvinner, var andre framtrekkende trekk ved

den historiske sivilisasjonen. Ideologi og religion fulgte med, til dels for å kontrollere menneskemengdene. Sosial distanse mellom sjikt i befolkningen ble regelen. I tillegg ble dietten endret. Bakterier og virus blomstret, og en rekke nye sykdommer dukket opp.

Det er fra nå folket kan forstås som «usivilisert», det er nå befolkningen må kontrolleres, det er nå krig må føres. Alt dette gjør på den ene siden at potensialet for egoisme og ondskap øker. På den andre siden betyr det at det vokser fram en forestilling om menneskets onde natur, grunnstenen i den nevnte fernissteorien.

KRITIKK AV SOSIALPSYKOLOGI

I vår tid har sosialpsykologi vært en viktig eksponent for tanken om at vi er ganske primitive under overflaten. På 1960-tallet testet Stanley Milgram folks villighet til å påføre andre smerte når de fikk beskjed av en autoritet om å gjøre det. Forsøkene viste at vi alle er ganske tilbøyelige til å adlyde autoriteter selv om det medfører skade for andre. Senere gjennomførte Philip Zimbardo et fengselseksperiment ved Stanford-universitetet. Fangevoktere som fikk makt, var bare så altfor lystne på å være sadistiske overfor fangene. Forsøk som dette har siden stått som pilarer i forestillingen om vår primitive natur, formidlet i lærebøker verden over.

Nå har imidlertid Zimbardos forsøk blitt avslørt som uvitenskapelig, på grensen til juks. Forskerne instruerte nemlig vokterne til å være brutale. Også de mer respekterte Milgram-eksperimentene kan betviles. Forsøkspersonene som ga folk elektroshokk, var ikke først og fremst villige sadistiske redskap for forskerne som ba dem gjøre det. Snarere handlet de ut fra tillit til dem, de ville hjelpe dem med forsøket. Det viste seg også at 56% av forsøkspersonene trodde at de ikke ga virkelige elektroshokk. Og endelig måtte forskerne til og med bruke ganske hardhendte virkemidler for å få folk til å trykke på elektroknappen, opptil åtte runder med ut-

skjelling og forsøk på tvang før de ga seg.

Noe av det samme viser seg her som i soldatfunnene: Det er ikke så lett å få mennesket til å være brutalt, men med de rette metoder lar det seg gjøre.

EN DEL ER VELFUNDERT

I hvor stor grad skal vi tro Bregman? Han henter fram mye forskning og materiale som underbygger tanken om vår gode natur. Biologen Dag O. Hessen nevner i Aftenposten (28.8.2020) at han selv har trukket de samme konklusjonene om det hjelpsomme og sosiale mennesket i *Vi. Samarbeid – fra celle til samfunn* (2017). Evolusjonsargumentet synes å være godt fundert i dagens kunnskap.

Det er heller ikke vanskelig for lekfolk, ut fra egen erfaring, å være med på at vi foretrekker å bidra som best vi kan til gruppen og hjelpe til der det er nødvendig, også i kriser hvor den etablerte strukturen knaker i sammenføyningene. Slike erfaringer vil mange ha fra omgangskrets og kontaktnett.

Det er dessuten grunn til å være positiv til lærdommene Bregman trekker. Demokrati fordrer en tillit til mennesket, en tro på det gode i folks vurderinger og vilje. Vi ser at demokratiet trues når denne tilliten svekkes, som i den steile konflikten mellom de to store amerikanske partiene og deres velgere de siste år. De fleste vil også kunne slutte seg til at ledelse i arbeidslivet ikke primært bør være mistillit nedover og diktat ovenfra, men heller selvstyrte team og delegert ansvar. I *Financial Times* (18.5.2020) ble Bregmans bok omtalt som «en sunn vei framover», og anmelderen spådde at budskapet ville bli stadig mer relevant i årene som kommer. Det var trolig de demokratiske og arbeidslivsorienterte sidene ved boka anmelderen her tenkte på.

... MEN SISTE ORD IKKE SAGT

Det er likevel grunn til å tenke at vi ikke er ferdig med diskusjonen om det gode og onde i mennesket. I *The Better Angels of Our Nature*

(2011) har Steven Pinker søkt å dokumentere utstrakt vold fra forhistorien til i dag. Denne volden gjelder ikke bare krig, men også mord og voldsnivået mer generelt. Pinker viser blant annet til mordrater i England. I Oxford på 1300-tallet var det årlig 110 mord pr. 100 000 mennesker. Tar vi en tur tilbake til 1500-tallets Bergen, undersøkt av Jørn Sandnes i boka *Kniven, ølet og æren* (1990), finner vi en drapfrekvens på 1:1200. Det er tre fjerdedeler av Oxford-tallet, men hundre ganger høyere enn i Norge på 1980-tallet, langt over dagens New York og dobbelt så høyt som på mafiaens Sicilia i årene etter 1945.

Hva Pinker og andre antyder, er at vold gjennomsyrrer historien. Vi startet som ganske fæle, sier Pinker, men med moderne opplysning har vi begynt å få kontroll med vår voldelige natur.

Bregmans bok kan leses som et svar til dette. «I årevis tenkte jeg at Steven Pinker hadde rett», skriver Bregman. Men har han egentlig tilbakevist Pinker? Vel, Bregman har ikke vansker med å forklare de tallrike massakrer gjort av soldater i tidligere tider. Han kan peke på evolusjonen: Solidaritet og kameratskap er fullt ut forenlig med grusomhet mot «de andre».

Men hvordan kan han gjøre rede for et generelt høyt voldsnivå i en befolkning? Er høye mordrater og fysiske trusler i befolkningens daglige liv forenlig med teorien om vår gode natur? Var det samfunnets uorden og menneskets karrige eksistens som drev denne volden? Men i så fall, er vi ikke da tilbake til forestillingen om at når man skraper i sivilisasjonens ferniss og løser opp strukturene, så stikker egoismen og ondskapen hodet fram?

Pinker har vært kritisert for bruken av statistikk og data, så det er ikke sikkert hans påstander blir stående heller. Vi kan regne med at debatten mellom Hobbes og Rousseau, men med forskning som grunnlag, vil fortsette.

OM ARTIKKELFORFATTERNE

Rune Belsvik

Kurslærer i Acem. Forfatter og dramatiker.

Askild Brækkan

Kurslærer i Acem. Lektor i engelsk litteratur.

Folke Gravklev

Kurslærer i Acem. Journalist og produsent, NRK.

Carina Heimdal Waag

Kurslærer i Acem og yogalærer i Norsk Yoga-skole.
Master i finans og strategi.

Dag Jensen

Kurslærer i Acem. Historiker, førsteamanuensis i vitenskapsteori, OsloMet – storbyuniversitetet.

Ingrid Rentel

Kurslærer i Acem. Bedriftsøkonom, Hamburg.

Monika Wirkkala

Meditasjonslærer i Acem. Tf. avdelingssjef ved Svenska institutet i Stockholm.

Norsk Yoga-skole
yoga.no

Stillhetens psykologi

Perspektiver på Acem-meditasjon

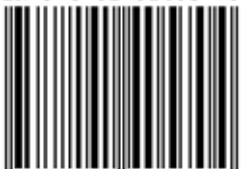
Red. Are Holen

Stillhetens psykologi må sies å være en klassiker. Siden førsteutgaven i 1976 er den trykket i over 40.000 eksemplarer. Det er Norges mest leste bok om meditasjon. I tillegg er den oversatt til svensk, dansk, spansk, engelsk, nederlandsk og kinesisk.

Dette er en grundig omarbeidet og utvidet utgave. To kapitler er helt nye; ett sammenligner ulike meditasjonsformer, og ett drøfter sentrale sider ved meditasjonsprosessen.

Dyade forlag

ISBN 978-82-91405-70-4

9 788291 405704 >

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

NORGE

Returadresse:
DYADE
Postboks 2559 Solli
0202 Oslo

Dette Dyade er viet litteratur – mest romankunst, men med innslag av poesi, biografi og historie. Du møter forfatterne Isabella Hammad og Benjamin Myers, begge fra England, Rune Belsvik fra Norge, tyske Hans Fallada og østerrikske Robert Seethaler. Dessuten poeten Philip Larkin og den nederlandske historikeren Rutger Bregman.

Litteraturen og livene vi ser på, handler blant annet om en særegen form for håp. Ikke primært religionens håp om det hinsidige. Ei heller håpet om et vellykket liv eller samfunn. Men håpet om å kunne være nær det som er, å kunne forholde seg til det og nå en forsoning. Det er et håp som er i slekt med en del former for meditasjon, og som er mer knyttet til personlig forankring enn ytre betingelser.